

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
FILOSOFIJOS KATEDRA

Sandra Vaškevičiūtė

M. HEIDEGGERIO KALBOS SAMPRATA

Magistro baigiamasis darbas

Praktinės filosofijos studijų programa, valstybinis kodas 62101H103
Filosofijos studijų kryptis

Vadovas dr. Jurga Jonutytė _____
(parašas) (data)

Apginta _____
(Fakulteto dekanas) (parašas) (data)

Kaunas, 2011

Turinys

Santrauka	2
Summary	3
Įvadas	4
1. Kalbos tikrovė.....	5
1.1. Metafizikos <i>pašalinimas</i> . L. Wittgensteino „kalbos žaidimai“	5
1.2. Kalbos klausimas „Buvime ir laike“	10
1.3. Metafizikos mąstymas	12
1.4. Išsilaisvinimas iš apibrėžimo.....	16
1.5. Etimologinė prieiga	21
2. Buvimas kalboje.....	23
2.1. Kalba „kalba“	23
2.2. Skirtumo pasirodymas	25
2.3. Ryšys su kalba	28
3. Kalbos patirtis.....	30
3.1. „Įvykis“.....	30
3.2. Žodžio reikšmės išsaugojimas	32
3.3. Poetinis kalbėjimas	33
3.4. Žinojimas <i>kaip</i>	38
Išvados.....	41
Literatūros sąrašas	42

Santrauka

Darbo pagrindinis tikslas yra aptarti M. Heideggerio kalbos sampratą, bei atskleisti skirtingas jos perspektyvas. Tuo pačiu siekiama atsakyti į klausimą, kokią vietą Heideggerio filosofijoje užima kalbos apmąstymai.

Daugiausia jo kalbos apmąstymuose svarstoma žmogaus padėtis modernybėje, kartu su buvimo klausimo užmarštimi kitaip dar Heideggerio vadinama technologiniu buvimo būdu. Kalbą Heideggeris laiko išeitimi suprasti ir tokiu būdu išsilaisvinti iš šio technologinio, kaip metafizinės rūšies, mąstymo. Kalba tampa paradigminiu būdu parodyti tai, kas kasdieniame gyvenime pasilieka nepastebėta. Iš visų kalbėjimo būdų jis išskiria poeziją, kurioje atskleidžiama patirtis su kalba ir žmogaus buvimas kalboje, priešinant kalbos vertimu informacijos rūšimi. Darbe taip pat pristatomi vėlyvojo L. Wittgensteino kalbos aprašymai, kurie savotiškai teikia pagalbą ir praplečia kalbos apmąstymą, paremtą kultūriniu-socialiniu pagrindu.

Raktiniai žodžiai: *Heideggeris, kalba, buvimas*

Summary

The main subject of this study is Martin's Heidegger's language conception and its different perspectives. The matter in question is what is the place of reflection of language in M. Heidegger's philosophy.

His research of language opens the situation of human in modernity and the oblivion of being what Heidegger calls *technological way of being*. Heidegger assumes that language is the way to understand and to get free of such technological-metaphysical thinking. Language becomes the paradigm way to expose what is overlooked in ordinary life. Poetry is exclusive manner of language exposing an experience with language and man's being in language. Poetry resists of becoming the type of information. Also there are introduced late L. Wittgenstein's researches of language expanding the reflection of language based on socio-cultural perspective.

Key words: *Heidegger, language, being*

Įvadas

Šio darbo pagrindinis tikslas yra aptarti Heideggerio kalbos sampratą, kartu su joje pasirodančiu skirtingų perspektyvų taikymu. Tuo pačiu siekiama atsakyti į klausimą, kokią vietą Heideggerio filosofijoje užima kalbos apmąstymai.

Heideggerio kalbos sampratos tematinis dėstymas darbe nėra vienakryptis. Kiekvienoje jų persipina įvairūs Heideggerio kalbos mąstymo motyvai. Todėl visos darbo dalys suskirstytos gan formaliai. Heideggerio kalbos apmąstymų pradžia – metafizinės kalbos sampratos kritika. Jo siekimą išsilaisvinti iš kalboje veikiančios metafizikos keičia perėjimas prie pastangos atskleisti metafizikos nepalietas sritis. Pirma atradęs istorinius žmogaus buvimo būdus, Heideggeris pereina prie „technologinio“ žmogaus buvimo Vakarų kultūroje, išgalėjusio po Naujaisiais laikais įsteigtos subjekto/objekto perskyros. Tuo pačiu kalbos svarstymas nuolatos juda tarp ieškojimų apmąstyti žmogaus padėtį, jo santykį su kalba bei surasti išeitį iš vieno dominuojančio mąstymo būdo. Poezija tampa viena stipriausių pastangoje išlaikyti skirtingus „pasaulio“ pasirodymo būdus kalboje. Darbo pabaigoje pateikiu bendrą vėlyvojo Heideggerio kalbos sampratos apžvalgą.

Darbo pradžioje pasirinkau trumpai apžvelgti ir vėlyvojo L. Wittgensteino kalbos filosofiją. Iš skirtingų filosofijos krypčių atėję autoriai įveda kalbos vartojimo būdų mąstymą, kas teikia iš dalies kalbos funkcionavimo apžvalgą, netapačią moksliniam-metafiziniam kalbos modeliui. Be to, manau, kad Wittgensteino pasiūlyta praktika su kalba savotiškai atkarpomis pratęsia ir padeda geriau suprasti nelengvą Heideggerio kalbos mąstymo būdą.

Rašant darbą didžiausias dėmesys buvo skirtas Heideggerio filosofijos šaltiniams, lietuvių ir anglų kalbomis. Naudotasi M. Inwoodo parengtu, Heideggerio žodynu.

Darbe papildomai remtasi vienais išsamiausių ir gerai žinomais P. M. S. Hackerio ir G. P. Bakerio Wittgensteino tyrinėtojų darbais, bei amerikiečių filosofo ir filosofijos profesoriaus Huberto L. Dreyfuso „Buvimo ir laiko“ knygos komentaru, ankstyvosios ir vėlyvosios Heideggerio filosofijos paskaitų įrašais. Dreyfuso paskaitos, didele dalimi, prisidėjo prie šio darbo kūrimosi proceso. Jo dėmesys smulkiausioms Heideggerio filosofijos detalėms seka pastanga kuo suprantamiau ir aiškiau išdėstyti Heideggerio filosofiją. Lietuvoje daugiausia Heideggerio filosofijos tyrinėjimai sutinkami A. Sverdiolo, R. Šerpytės knygose ir straipsniuose.

1. Kalbos tikrovė

1.1. Metafizikos pašalinimas. L. Wittgensteino „kalbos žaidimai“

Šiuos pastebėjimus apie vėlyvąją Wittgensteino kalbos filosofiją, skatinančią praktikuoti skirtingus kalbos vartojimo būdus, suprasti jų vietą, taip pat ir filosofinio žodyno atžvilgiu, bei gebėti išsilaisvinti iš vienos teiginio kaip tvirtinimo rūšies, laikau pagalbine priemone klausimui: atsižvelgimas į kalbos vartojimo būdus, siekiant neuždaro, tačiau integruoto savo „gyvenimo formos“ atpažinimo. Tai turi atvesti prie skaidresnio supratimo tiek pačios kalbos klausimu, tiek jos problematikos: kasdienė kalba Wittgensteinui – tai kalba be metafizikos¹.

Viena vertus, Wittgensteinas siekia gražinti filosofus prie kasdienės kalbos vartojimo, „ištirpdyti“ jų kalbines problemas, siejant jas su žmogaus veikla kasdienybės kontekste. Kita vertus, čia svarbu ne konstatavimas, jog filosofijoje kalba liko nesuprasta ir kad šis nesupratimas kyla iš filosofijos pasirinkto netinkamo kalbai taikomo, jos pažinimo būdo, bet tai, kad tas būdas randasi iš mums būdingo mūsų kasdienybę persmelkiančio, nepastebimo (nepastebėto) kalbos vartojimo (kalbos vartojimui priklausanti savybė): „Mums svarbiausi daiktų aspektai dėl jų paprastumo bei kasdieniškumo lieka paslėpti. (To negali pastebėti, – nes tai visuomet prieš akis). Tikrųjų savo tyrinėjimo pagrindų žmogus visai nepastebi“².

Tad kalbos problemos, su kuriomis susiduriama tradicinėje filosofijoje, susijusios su kalbos „nematymu“, su kuriuo savo ruožtu ir jos pateikiami kalbos modeliai. Juos vienija bendra jų charakteristika, filosofams rūpimu referencijos klausimu.

Remdamasis skirtumu, jis aprašo skirtingo kalbos vartojimo paradigminius pavyzdžius, pateikia vieną, bet ne vienintelį, kalbos „matymo“ būdą: „kalbos žaidimų“ analogiją su kasdienės kalbos vartojimo atvejais. Šiam tikslui Wittgensteinas pateikia Augustino kalbos paveikslą, o su juo ir kalbos sampratą, kurioje kalbos terminai, žodynas remiasi viena ir čia dominuojančia nurodomąja kalbos funkcija (pagal Wittgensteiną, šios funkcijos nesupratimu).

„Wittgensteinas šią filosofinę kalbos sampratą ir jos santykį su tikrove laikė ypatingai svarbia. Jos dalys arba aspektai labai paveikė ir užkrėtė tradicinę filosofiją, įskaitant *Traktatą*. Ji persmelkė ne tik kalbos filosofiją ir logiką, bet taip pat metafiziką ir epistemologiją, psichologijos filosofiją ir matematinę filosofiją“³.

Kalba ir tikrovė siejama „nurodymu“ į mentalinį objektą. Į jį atsiremia kalbos sampratos modelis būdingas metafiziniams teiginiams. Metafizikoje tai, kas turi būti mąstoma yra

¹ Pučiliauskaitė S. *Neteorinis kalbos mąstymas Wittgensteino filosofijoje*. Daktaro disertacija : humanitariniai mokslai, filosofija (01H) / Kaunas. 2003. P.148.

² Wittgensteinas L. „Filosofiniai tyrinėjimai“ // *Rinktiniai raštai*. Vertė: R. Pavilionis. Vilnius: Mintis. 1995. P.141. 78.

³ Hacker P. M. S., Baker G. P. *Wittgenstein: Understanding and Meaning*, V.1 of an Analytical Commentary on the Philosophical Investigations, Part II: Exegesis. Blackwell, 2005. P.8.

mentalinis objektas, atskiriant žodį nuo reikšmės. Reikšmė pažymi tai, kas turi būti suprasta ir susijusi su psichiniais procesais. Kai reikšmė suprantama, tuomet tampa prasmingas ir žodis, siejamas su daiktu. Kalba laikoma tikrovės reprezentacija, neatpažinus kalboje savo „gyvenimo formos“, ją ignoruojant, vadovaujantis uždara kalbos vartojimo sistema.

Be ko, daiktavardžio gramatinė forma taipogi susijusi su filosofijos nuklydimais kalbos klausimu. Daiktavardinėmis formomis sukuriama visa mąstymo struktūra, su kuriomis randame linkimą į absoliutų ir sau pakankamą kalbos vartojimo pobūdį (supratimą). Apibrėžiant kalbą, filosofai dėmesį nukreipia į sąvokos mąstymą, kuriam išgryninti pateikia loginę pasaulio struktūrą (kartu ir paties Wittgensteino *bendroji sakinio ir kalbos forma*⁴). Taigi tradicinėje filosofijoje kalba yra vėl „naujai“ išrandama. Vadovaujantis jos kalbos samprata, kalbą reikia atrasti.

Metafizinis kalbos modelis susijęs su sąvokų apibrėžimais, kuriais remiantis sudaroma operavimo ženklais sistema. Metafizinės kalbos sampratos remiasi gramatikos analize. Tokia kalbos praktika filosofijoje įprasta ir tuo pačiu nepastebima. Formalizuotas kalbos nagrinėjimas objektyvuoja, grupuoja, nustato sąryšius, – taiko gramatinės žodžių kategorijas patiems daiktams ir „atvaizduoja“ tikrovę. Sąvokos reiškia vieną ir tą patį bendroje jų sistemoje. Iš įsigalėjusios filosofinės pozicijos, teorija griežtai atskiriama nuo praktikos.

Tie patys žodžiai vartojami įvairiuose kontekstuose, kaip pavyzdžiui, žodis „būti“, turi skirtingą vartojimą ir tuo pačiu reikšmę filologui ir filosofui⁵. Ir tai Wittgensteinui yra „kalbos žaidimų“ bruožas: „Užuot nurodęs kažką, kas bendra viskam, ką vadiname kalba, sakau, kad tiems reiškiniams anaipol nėra bendra tai, dėl ko vartojame tą patį žodį, – tačiau jie yra vienas kitam įvairiais būdais *giminingi*. Ir dėl to giminingumo arba tų giminingumų juos visus vadiname „kalbomis““⁶.

Bendrai tariant, kalba yra vienas būdas suprasti, kalbiškai. Ką mes pažįstame ir kaip mes pažįstame – tai nebe nuo kalbos nepriklausomas pažinimas, vidaus ir išorės priešpriešinimo pagrindu.

Pamatyti tai, kas prieš mūsų akis – toks Wittgensteino priskirtas filosofijai uždavinys. „Mūsų tyrinėjimui veikia svarbu tai, kad mes nesiekiamo sužinoti nieko naujo. Mes norime *suprasti* tai, kas atvirai guli prieš mūsų akis. Nes būtent *šito* mes tam tikra prasme, atrodo, nesuprantame“⁷.

Terminai, kurie sukelia problemų, nenušviečia ne tik apie ką kalbama, reikšmės, bet pati kalbėjimo forma iškyla kaip sudaranti problemų kalbos klausimo supratimui.

⁴ Vitgenšteinas L. „Filosofiniai tyrinėjimai“ // *Rinktiniai raštai*. Vertė: R. Pavilionis. Vilnius: Mintis. 1995. P.154.

⁵ Pučiliauskaitė S. *Neteorinis kalbos mąstymas Wittgensteino filosofijoje*. Daktaro disertacija : humanitariniai mokslai, filosofija (01H) / Kaunas. 2003. P.138.

⁶ Vitgenšteinas L. „Filosofiniai tyrinėjimai“ // *Rinktiniai raštai*. Vertė: R. Pavilionis. Vilnius: Mintis. 1995. P..154.

⁷ Vitgenšteinas L. „Filosofiniai tyrinėjimai“ // *Rinktiniai raštai*. Vertė: R. Pavilionis. Vilnius: Mintis. 1995. P.168.

Mokslinis modelis filosofijos kontekste pritinka dėl vienos filosofinės pozicijos, jog filosofinė kalba yra universali. Kalbos teorijas filosofijoje žymi klaidingai suprastas kalbos vartojimo būdas. Tuo tarpu „supratimas“ čia vartojamas ne plačia prasme (kuris galima kaip metafizinė sąvoka apimtų viską), kadangi Wittgensteinui jis kartu reiškia gebėjimą naudotis tuo, ką teikia kalbinė praktika: „Kai filosofai vartoja žodžius „žinojimas“, „būtis“, „objektas“, „aš“, „sakinys“, „vardas“ ir mėgina pagauti dalyko *esmę*, reikia visuomet paklausti savęs: ar tas žodis iš tikrųjų taip vartojamas kalboje, kuri yra jo gimtieji namai? – *Mes* grąžiname žodžius iš metafizinio į kasdienį jų vartojimą“⁸.

Atsisakyti reikia neaiškaus žodžių vartojimo, grįžtant prie kasdieninės kalbos arba, kitaip tariant, grįžti prie įvairių kalbėjimo būdų, neatskiriant šioje vietoje tai, ką tradiciškai vadintume teorine ar praktine pozicija. Klausimas lieka: kas Wittgensteinui reiškia praktiką, kai išsivaduoja iš teorijos ir praktikos sąvokų? „Migla išsisklaido, kai kalbos reiškinys nagrinėjame paprasčiausiais jų vartojimo atvejais, kai gali aiškiai apžvelgti žodžių tikslą ir funkcionavimą“⁹. Wittgensteinas klausia filosofų, kaip mokomės kalbos? Ir siūlo filosofams prisiminti tai, ką jie užmiršo.

„Aptardami žodį mes visada klausiamo kaip jo išmokome. Viena vertus, tai naikina klaidingų supratimų įvairovę, kita vertus, teikia primityvią kalbą, kurioje žodis yra pavartotas“¹⁰. Kalbos svarstymais jis pateikia būdą, kuriuo problemiški pasakymai kalboje turi būti nušviečiami. Wittgensteinas aprašo pradmenų mokymąsi, tokius kaip: rašymo, skaitymo, skaičiavimo. Iš pradžių mokomės mėgdžiodami, bandome tęsti tol, kol imame juos savarankiškai ir taisyklingai taikyti.

„Wittgensteino daromas ryšys tarp taisyklės ir praktikos nėra iškeltas kaip „taisyklės“ sąvokos filosofinė analizė, bet skirta aprašyti, kas yra pastebima mūsų kalbos-žaidimų struktūroje, koku būdu mūsų sąvokos iš tikrųjų funkcionuoja“¹¹.

Jis pristato savo „gramatikos“ sąvoką, siejamą su „reikšmės“ sąvoka: „*Daugeliu* žodžio „reikšmė“ vartojimo atvejų – nors ir ne *visais* – ši žodį galima paaiškinti taip: žodžio reikšmė yra jo vartojimas kalboje“¹²(keičiasi kalbos prasmė), ir koncentruojasi į probleminius atvejus, kuomet „gramatika“ nefunkcionuoja, t.y. taikoma netinkamai, kai „pritrūksta“ reikšmės ir šią spragą „užpildo“ metafizika: „Fundamentalus faktas čia yra tas, kad mes pateikiame tam tikro žaidimo taisykles, techniką, ir kad tuomet, kai laikomės šių taisyklių, kažkas vyksta ne taip, kaip

⁸ Ten pat. P.175.

⁹ Ten pat. P.120

¹⁰ *Wittgenstein's Lectures and Conversations on Aesthetics, Psychology, and Religious Belief*. Ed. Cyril Barret. University of California press, 1967. P.1.

¹¹ McGinn M. *Routledge Philosophy Guidebook to Wittgenstein and the Philosophical Investigations*. Routledge. 1997. P.102.

¹² Vitgenšteinas L. „Filosofiniai tyrinėjimai“ // *Rinktiniai raštai*. Vertė: R. Pavilionis. Vilnius: Mintis. 1995. P.141.

numanėme; kad mes, taip sakant, susipainiojome savose taisyklėse. Tas susipainiojimas savose taisyklėse ir yra tai, ką mes norime suprasti, t.y. aiškiai pamatyti“¹³.

Wittgensteino sąvokos nesutampa su įprastinėmis filosofijos sau-pakankamomis, objektinėmis, opozicinėmis, apriorinėmis – metafizinėmis sąvokomis. Pakartojant, metafizinė sąvoka išreiškia objektą, kuriam priskiriama mentalinė arba vidaus savybė, tuo pačiu žodis atskirai nuo reikšmės turimas kaip daiktiška tikrovė. Formalios sąvokos taip pat pažymi „pastovumą“ – sąvokinį ir kartu atstovaujantį tikrovę.

Wittgensteinas „apsuka“ tradicijos valdomą, kontroliuojamą kalbos sampratą ir primestas jų taisykles, išlaisvindamas žvilgsnį kasdieniais „kalbos žaidimais“ (*Sprachspiel*). Pristatydamas kasdienes kalbos vartojimo paradigminius pavyzdžius ir įvesdamas mokslinį žinojimą apie kalbą iš jų skirtumo, parodo kaip kalbos nevartojame. Tokiu būdu kartu pasiteisinama Wittgensteino „kalbos žaidimų“, „gramatikos“ sąvokos. „Tai yra tinkamas *gramatinio* aiškumo išdėstymas (cf. MS 153b, 36r), pasiektas „sutvarkant tai, ką mes visada žinojome“ (§109), sugrupuotas tokiu būdu, kad mes galime įgyti bendrą supratimą, kuris išspręs problemą“¹⁴.

Metafizinis kalbos vartojimas žodžius grupuoja panašumo principu, todėl, pavyzdžiui, „supratimo“ ir „žinojimo“ sąvokos visada reiškia tą patį, priskiriant idealizuotą „protingo“ žmogaus vaizdinį. Supratimas čia laikomas „mentaliniais procesais“ kartu aiškinant kaip *vyksta* sistemingas protavimas, kaip mechanizmas. Pastarasis teiginys būtų čia vienas pavyzdžių, jog metafizinėje kalboje maišomos ir sutapatinamos kalbos funkcijos, atsidūrusios „po“ gramatikos pavadinimu (Wittgensteinas skiria sąmonės būsenų su mechanizmo sistemų sąvokomis nuo supratimo sąvokos „gramatikos“¹⁵).

„Kalbos žaidimai“ duoda suprasti, jog sąvoka priklauso nuo jos vartojimo būdo: „Pavadinimas ir aprašymas nėra *vieno* lygio: pavadinimas yra pasiruošimas aprašymui. Pavadinimas dar nėra joks ėjimas kalbos žaidime, – ne daugiau nei figūros pastatymas yra ėjimas šachmatų žaidime. Galima sakyti: pavadinus daiktą, dar *nieko* nepadaro“¹⁶.

Wittgensteino terminai sukurti iš „kalbos žaidimų“ praktikos: „Mums rūpi painiavos, kurios kyla tuomet, kai kalba, taip sakant, prastovi, o ne atlieka darbą“¹⁷. Sąvokos, bendrai tariant, pažymi techniką, jų vartojimo būdą. Jo terminai gali būti apibūdinti lyginant su įprastu filosofijoje sąvokos apibrėžimu. Metafizinės sąvokos remiasi į klausimą: kodėl „kalba“ vadinu „kalba“, o ne kitaip? Žodžius vartojame ne juos stebėdami ir tartum žiūrėdami kaip jie

¹³ Ten pat. P.178.

¹⁴ Hacker P. M. S., Baker G. P. *Wittgenstein: Understanding and Meaning*, V.1 of an Analytical Commentary on the Philosophical Investigations, Part II: Exegesis. Blackwell, 2005. P.280.

¹⁵ Guignon, Routledge, P.91.

¹⁶ Wittgensteinas L. „Filosofiniai tyrinėjimai“ // *Rinktiniai raštai*. Vertė: R. Pavilionis. Vilnius: Mintis. 1995 P.146.

¹⁷ Ten pat. P.179.

funkcionuoja. Žodžių vartojimas nėra niekaip sąlygojamas – kasdienėse situacijose vartoju jį neklausdama kodėl vartoju būtent tą žodį.

Kai kalbame, mes jau kalbame apie kalbą, artikuluojame savas „gyvenimo formas“, savos kultūros pasaulį, nestebime jo iš šalies ir tokiu būdu jį palaikome. Tuo tarpu tradiciniame filosofijos kalbėjimo būde kiekvienam žodžiui įvesta jo vartojimą grindžianti taisyklė: „Argi kalbos ir žaidimų analogija čia nieko nenušviečia? Galime lengvai įsivaizduoti žmones, kurie pramogai pievoje žaidžia su kamuoliu: vis pradeda įvairius žaidimus, daugelio neužbaigia ir tarpais be tikslo mėto kamuolį į viršų, vaikosi su kamuoliu vienas kitą, svaido jį vienas kitam ir t.t. Kas nors dabar sako: žaisdami su kamuoliu ir darydami kiekvieną metimą, šie žmonės visą laiką laikosi tam tikrų taisyklių“¹⁸. Metafizinės sąvokos reiškia tai, ko negalime, bet siekiame apimti.

Neapsiribojus sisteminiu kalbos aiškinimu, vartodami žodžius mes taip pat mokomės kalbos vartojimo. Wittgensteinas pasiūlo filosofams pamėginti tai, ko jie atsisako – pakeisti jų žaidimo taisykles kito žaidimo taisyklėmis. Tam, kad filosofo kalba taptų „filosofiška“ reikia pažvelgti į kalbos vartojimo būdų įvairovę: suprasti kaip gyvename ir kartu kaip vartojame kalbą.

„Jis ragina mus, leisti vartojimui mokytį reikšmės (PI p. 212/181), tam, kad padrašinti mus skirti, ko mes įprastai nedarome – ir kaip kitaip mes turėtume pastebėti reikšmės skirtumus nei atidžiai nagrinėjant skirtumus taisyklės-valdomame vartojime“¹⁹.

„Gramatika“ yra techninė Wittgensteino sąvoka. Ji nėra nurodymas kaip metodas, kuriuo reikia sekti iš paskos. Jo „gramatikos“ sąvoka nepasako nei daugiau, nei mažiau, tai ką mes žinome ir kuo praktikoje vadovaujamės. Šalia galbūt reikėtų pasakyti, kad Wittgensteino „gramatika“ įveda skirtumą tarp kalbos vartojimo būdų, todėl skirtumas ir jo išsaugojimas, kaip teigia Wittgensteinas, yra jo kalbos tyrinėjimuose, svarbiausias: „Skirtumai turi būti išsaugoti. Juk kiekvienas žodis įaustas į tam tikrą žaidimą, o šis savo ruožtu – į tam tikrą gyvenimo formą“²⁰.

Laikymasis vienos kalbos formos siejamas ir su neįgudimu, ne meistriškumu. Wittgensteino pateikiamas kalbos „matymo“ būdas yra „gramatinis“ tyrinėjimas ir „kalbos žaidimų“ įvairovės palaikymas. Kalba yra *technikos* įvaldymas: „Žodžio „žinoti“ gramatika akivaizdžiai artimai gimininga žodžių „galėti“, „sugebėti“ gramatikai. Tačiau ji taip pat gimininga žodžio „suprasti“ gramatikai. („Įvaldyti“ technika)²¹. . Su technikos įvaldymu kalbine praktika atpažįstu perėjimą nuo vieno žaidimo prie kito. Technikos įvaldymas, nereiškia to paties, kas ir „sistema“.

¹⁸ Ten pat. P.164.

¹⁹ Hacker P. M. S., Baker G. P. *Wittgenstein: Understanding and Meaning*, V.1 of an Analytical Commentary on the Philosophical Investigations, Part I: Essays. Blackwell, 2005. P.157.

²⁰ Pučiliauskaitė S. *Neteorinis kalbos mąstymas Wittgensteino filosofijoje*. Daktaro disertacija : humanitariniai mokslai, filosofija (01H) / Kaunas. 2003. P.82.

²¹ Vitgenšteinas L. „Filosofiniai tyrinėjimai“ // *Rinktiniai raštai*. Vertė: R. Pavilionis. Vilnius: Mintis. 1995. P.188.

Sistemos esame pagauti, kai nesugebame matyti „toliau“ sistemos, kai mąstant „judama“ apskritimu.

Kalbos aprašymas reikalingas ne tam, kad ką nors išspręsti, bet pasimokyti žaisti. Tad aprašymas ir kartu struktūravimas čia suprantamas perkūrimo prasme. Žaidimai yra „palyginimo objektai“, nes nėra nuo žmogaus nepriklausomas tikrovės paveikslas. Žaidimas turi būti įdomus, jis turi lavinti. Kalba jau yra praktikoje ir kalbos žaidimai kuriami iš jau esamų, juos perkuriant. Mus nebevaržo vienas kalbos klausimo pateikimo modelis, nes jis turi galimus matymo ir supratimo, kaip žiūrėti, apribojimus, priklausančius patiems kalbos vartojimo būdams.

1.2. Kalbos klausimas „Buvime ir laike“

Heideggerio pateikiamos kalbos sampratos analizei, manau, reikalinga pirma įvesti keletą bendrų, tačiau svarbių pastabų iš ankstyvojo jo veikalo „Buvimas ir laikas“ („*Sein und Zeit*“). Heideggeris po „Buvimo ir laiko“ palieka bendros „pasaulio“ (*Welt*) struktūros idėją, vis tik jis neretai grįžta prie ankstesnių savo apmąstymų, dėl nevienakrypčio ir refleksyvaus požiūrio į dalykus. Atsigręžimas Heideggeriui reiškia, jog praeitis turi ateities motyvą. Tai, kas mąstoma niekad nepriklauso vien dabarčiai ir ateičiai. Kartu, tai, kas mąstyta, pasak Heideggerio, dar tik bus mąstoma.

Nors nebus atskirai aptariama, tačiau prie „Buvimo ir laiko“ reikia grįžti ir dėl Heideggerio čia atskleisto žmogaus buvimo būdo, arba „čia-buvimo“ (*Dasein*), interpretacijos (taip pat ir „parankumas“ (*Zuhandenheit*), „buvimas-priešais“ (*Vorhandenheit*), *Dasein* atžvilgiu), kuri kaip pagrindas neatskirama vėlesnės Heideggerio kalbos interpretacijos dalis: metafizinės, mokslinės kalbos kritika bei žmogaus buvimo su (*bei*) daiktai (*Ding*), kalba, vienu su kitais „atvertimi“ (*Offentlichkeit*), kaip alternatyvos technologiniam (*Technik*) žmogaus buvimo būdai.

Pati kalbos interpretacija „Buvime ir laike“, bendroj buvimo supratimo struktūroj, galima sakyti atsiduria periferinėj vietoj. Atskiras kalbos klausimo aptarimas pasirodo „Buvimo ir laiko“ §34, „Čia-buvimas ir Diskursas. Kalba“. Kodėl Heideggeriui vėlyvuojų jo filosofijos etapu kalbos klausimo mąstymas tampa toks svarbus ir kaip jis siejasi su ankstyvuojų jo veikalu „Buvimas ir laikas“? Bendrai tarus, kalba Heideggeriui yra viena iš praktikų, išsaugančių buvimo klausimą atviru. Kadangi metafiziką lemia buvimo klausimo užmarštis, kalba taps šios užmaršties atodanga. Tačiau „Buvimo ir laiko“ periodu Heideggeris tik nurodo šios problemos šaknis, būtent kalbos atžvilgiu, metafizinių sąvokų ydingumą, aiškinantis buvimo klausimą. Šioje vietoje galima pasakyti tik tiek, jog Heideggeris suvokia minėtos problemos mastą, vis dėlto kreipdamas visiškai skirtinga linkme, būtent turėdamas omeny mokslo pagrindų problemą. Ir vėlgi buvimo sąvokos analizė ar savos terminologijos įvedimas rodo ir kalbos mąstymo būtinybės išskėlimą.

Taigi Heideggeris mato problemą kalbos vartojimo klausimu, jog gamtos ir humanitariniuose moksluose taikomas tas pats objektinis kalbos modelis: „Jo pagrindinis kaltinimas dėl subjekto ir objekto, vidaus ir išorės kalbos, yra tas, jog tai paskatina mus pasiūlyti iškreiptus mūsų patirties aprašymus“. „Vidaus ir išorės kalba siūlo padalijimą ar prarają tarp manęs, subjekto, ir to, objekto. Tuomet ši praraja yra tai, kas turi būti įveikta arba transcenduota pažinimo pasiekimais“²².

Tačiau §34 pabaigoje, kartu su klausimais apie kalbą, Heideggeris nelabai turi ką daugiau pasakyti apie patį kalbos buvimą, nepriklausomai nuo pačių kalbėjimo būdų: „Kaip paskutinė išėitis, filosofinis tyrinėjimas privalo išspręsti klausimą, kokį apskritai buvimo būdą turi kalba. Ar tai įrankio parankumo būdas vidupasauliškume ar čia-buvimo būdas, ar nei vienas iš šių? Kokį buvimo būdą turi kalba, jeigu yra galimas toks dalykas kaip „mirusi“ kalba? Ką kalbos „iškilimas“ ir „nuosmukis“ reiškia ontologiškai? Mes turime kalbos mokslą, kurio objektas – buvinių buvimas, yra miglotas. Netgi bet koks jos tyrimo klausimo horizontas yra užsialpėtas“. Ir: „Filosofinis tyrinėjimas turės apsieiti be „kalbos filosofijos“ jei tyrinėjami „patys daiktai“ ir įgyti probleminį statusą, kuris buvo pašalintas conceptualiai. Mūsų kalbos interpretacija buvo sukurta tik siekiant nurodyti ontologinę šio fenomeno „vietą“ iš čia-buvimo būdo“²³.

Kita bendra pastaba susijusi su fenomenologijos metodo interpretacijoje, „Buvime ir laike“, pateikiama fenomeno koncepcija, priklausanti Heideggerio *hermeneutinės fenomenologijos* apibrėžimui, kuri reikalinga ir pasitarnauja suprasti Heideggerio priėjimą prie kalbos fenomeno: „Ir tik todėl, kad fenomenas yra betarpiškai ir daugiausia *neduotas*, reikalinga fenomenologija“²⁴.

„Skirtinga nuo tradicijos ir Heideggerio intencionalumo charakteristika, kuri taipogi pasitarnauja kalbos fenomeno klausimu: „Aprašymas apie įgudusį įrankių naudojimą leidžia Heideggeriui pristatyti kartu naujos rūšies intencionalumą (įimantis susigyvenimas), kuris nėra protas su turiniu nukreiptu į objektus ir naujo tipo buvinį (perregimus įrankius) kurie nėra apibrėžta, izoliuota substancija“²⁵.

Šalia Heideggerio fenomeno sampratos lieka dar vienas svarbus pastebėjimas, liečiantis santykio su kalba klausimą, *aletheia* (ἀλήθεια) mąstymu:

„Graikai neturėjo žodžio „kalbai“; jie suprato šį fenomeną „pirmiausia“ kaip diskursą. Kadangi *λόγος* atsidūrė filosofiniame akiratyje kaip tvirtinimas, *šis* buvo *logos* rūšis, kurią jie suprato kaip savo sprendimo būdą sudarant diskurso ir jo komponentų pagrindines formų struktūras. Gramatika siekė savo įsteigimo šio *logos* „logikoje“. Bet ši logika buvo pagrįsta buvimo-priešais

²² Blattner W. *Heidegger's Being And Time: A Reader's Guide*. Continuum. 2006. P.11.

²³ Heidegger M. *Being and Time*. Trans. John Macquarrie & Edward Robinson. Blackwell: Oxford & Cambridge. 1962. P. 210.

²⁴ Ten pat. P.60.

²⁵ Dreyfus L. Hubert. *Being-in-the-World: A Commentary on Heidegger's Being and Time, Division I*. Cambridge, MA: MIT Press. 1991. P. 69.

ontologija. Pagrindiniai ‚kategorijų reikšmės‘ ištekliai, kurie perėjo į tolesnį kalbos mokslą, ir kurie iš principo vis dar pripažįstami kaip standartas šiandien, yra orientuoti į diskursą kaip teigimą²⁶.

Lyginant su „Buvimo ir laiko“ laikotarpiu, Heideggeris vėliau palieka metodiškai plėtotą buvimo kaip pirmaprādės struktūros *hermeneutinę fenomenologiją*, pereidamas prie *Dasein* interpretacijų skirtingose kultūrose: žmogaus buvimo būdas išskyla daiktų, meno kūrinų ir kalbos buvimo atžvilgiu.

1.3. Metafizikos mąstymas

Heideggeriui rūpi tai, ką galime pasakyti neperžengiant kalbos ribų. Kaip kalba (*Sprache*) gali būti ir turi būti svarstoma? Mums sunku įsivaizduoti tokį kalbos svarstymą, kuriame kalba nėra tyrimo objektas. Šioje vietoje tartum įspėjama apie sutapatinimo arba atribojimo riziką. Mąstant, šiuo atveju, apie kalbos prigimtį mus persekioja klaidos baimė arba koks nors paklaidos netikslumas.

Kalbos prigimties mąstymu nesiekama pateikti nieko naujo, jei kažko naujo pateikimu laikysime dar vieną kalbos apibrėžimą arba metodą, siekiant labiau suprasti kalbos veikimo būdą. Heideggerio kalbos vartojimas ir yra jo pateikiama kalbos interpretacija, kuri nušviečia tai, kas jau duota mąstymui, bet kartu dar nemąstyta. „Mąstymas“ („mąstyti“ *Denken*²⁷) to, kas dar nemąstyta, negarantuojamas, tačiau susijęs su mąstymo galimybių atvėrimu, šiuo atveju, kalbos prigimties mąstymu. Šių galimybių atvėrimas susijęs su apribojimu, kuris tuo pačiu rodo į santykio buvimą su mąstomu dalyku. Galimybė likti nesuprastam, Heideggeriui susijusi su „mirtingaisiais“ ir su buvinio kaip buvinio buvimu (apie mąstytoją „sakymą“ (*Sage*), išliekantį ir kartu laukiantį²⁸). Ne išraiška turi vadovauti mąstymui, bet mąstymas išraiškai. (prisiminti, jog tiesa yra „ne-tiesa“²⁹).

Tad Heideggeriui rūpi ne kalbos prigimties apibrėžimo paieškos, jos nusakymo galimybės kaip teisingos išraiškos, tapatumo principo prasme. Bet jau esami, įprasti požiūriai į kalbą. Šie požiūriai yra išbandomi. Jų mąstymas, t.y. metafizinės kalbos ribų nustatymas, artina prie kalbos esmės supratimo kaip jos išlaisvinimo iš sisteminio „kalbos esmės“ apibrėžimo apskritai.

Kalbos esmės (*Wesen*) apribojimas objekto/subjekto poroje saisto klausimu ir žmogaus „čia-buvimą“, nes Heideggeriui rūpi, kodėl žmogaus buvimo būdas kaip toks buvo pamirštas. Kitas dalykas, subjektas ir objektas yra suprastas pagal analogiją su daiktu. Todėl, galima sakyti,

²⁶ Heidegger M. *Being and Time*. Trans. John Macquarrie & Edward Robinson. Blackwell: Oxford & Cambridge. 1962. P.209.

²⁷ *Denken* siejama ir su „padėka“ *Dank*, „dėkoti“ *Danken*.

²⁸ Heideggeris M. „Apie Humanizmą“ // *Gėrio kontūrai*. Vilnius : Mintis. 1989. P.258.

²⁹ Heidegger M. / Gadamer H.-G. *Meno kūrinio ištaka*. Vertė: J. Jonutytė, T. Sodeika. Vilnius: Aidai. 2003. P.56.

reikia pradėti nuo mūsų buvimo būdo su daiktais apmąstymo, kaip pavyzdžiui, „Meno kūrinio ištakoje“: „Neaiškios kilmės skirstymas į *essentia* (esmė) ir *existentia* (tikrovė) lemia Vakarų ir Europos sąlygotos visos istorijos vyksmą“³⁰.

Metafizikos kilmė siejama su buvimo nepasirodymu buviniui *kaip* buviniui ir paties šio klausimo nebuvimu. Todėl tol, kol toks klausimas nekliamas ir neturimas žinioj arba keliamas, bet neatpažintas kaip toks, nejudrus mąstymas lieka visiškai priklausomas nuo metafizikos. Apskritai kalbant, net ir apibrėžus metafiziką, jos įtaka nenustoja galios ir tol yra veiksmi, kol įprotis vis dar susaistytas su ja ir be ko pajungtas kartu su kokia nors vertybine sistema. Nei viena nei kita nėra priešastis mums įprasto požiūrio į kalbą, nebent dargi čia įveltume ir priešasties ir pasekmės „sąvokų mechaniką“.

„Mąstymo sutapatinimas su $\Theta\epsilon\omega\rho\iota\alpha$ ir pažinimo sutapatinimas su „teoriniu“ santykiu vyksta mąstymo „techninio“ interpretavimo aspektu“³¹. Mokslas, neatsižvelgdamas į savo paties „pagrindą“, apsunkena sau kelią nevaisingomis pastangomis linkstant į redukcionizmą, tartum viskas iš anksto jau būtų moksliskai pagrįsta ir išaiškinta, lieka tik tai atrasti ir patvirtinti dar kartą. Mąstymas neužklauiamas, nes vis redukuojamas iki apibrėžimo, įkomponuojamą kartu į metafizikos terminų rinkinį. Subjekto ir objekto opozicinė perskyra sukūrė tam tikrą žaidimo būdą kalboje, kuriam kartu pasitelkiama „logika“ ir „gramatika“. Kalboje spekuliuojama šiais terminais taip pat laisvai kaip su tuo, kas vadinama „tikrove“. Sąvokos-reikšmės įtvirtinamos kaip atstovaujančios idealią dalykų padėtį ir priklausančios „aukštesnės“ rūšies tvarkai.

Metafizinis savaimė suprantamumas nulemtas klausimui: „Kas yra metafizika?“ Metafizika yra kartu ir žmogaus klausimo istorija. Klausimas: „Kas yra metafizika?“ nėra metafizikai, kaip tam tikro sisteminio mąstymo struktūrai, priklausantis klausimas, kuris turi būti dar kitaip išspręstas. Metafizinis mąstymas kaip mąstymas priklauso žmogaus buvimo būdai. Nėra nieko pirma paties buvimo per kurį žmogaus buvimo būdo mąstymas įgauna pagrindą. Ir vis tik, išsisknijęs įprastumas, iškėlus klausimą, bet kokį klausinėjimą „stengiasi“ nutraukti. Iš čia esmės klausimas tampa ir žmogaus esmės klausimu apie žmogaus buvimą kaip buvimo „nepaslėptį“ (*Unverborgenheit*).

Heideggeris nesistengs kalbos prigimties nusakyti taip kaip ji jau įvardyta, ne jai priklausančiais ir jos esmės neatitinkančiais vienais ar kitais terminais³². Jis neieško ir kokios nors išėities, kaip galima būtų kalbos esmei priskirtus apibrėžimus „pataisyti“, papildyti, ginčyti, nuneigti, kitaip tariant, užmaskuoti. Pirmalaikis kalbos apibrėžimas neveda prie kalbos esmės supratimo. „Kalba“ aiškinama vienu ar kitu kalbos aspektu, naudojantis vienu kalbėjimo būdu,

³⁰ Heideggeris M. „Apie Humanizmą“ // *Gėrio kontūrai*. Vilnius : Mintis. 1989. P.235.

³¹ Ten pat. P.225.

³² Heidegger M. „The Way to language“ // *On The Way To Language*. Harper & Row. 1971. P. 119.

tampa formaliu vienovės ženklu. Heideggeris teigia, kad „pati kalba konceptualiai yra suvokta, – bet suvokta suvokimu kažko kito nei ji pati“³³.

Skirtingais būdais vartojame tuos pačius žodžius, šia prasme, nuolatos grįžtame ten, kur buvome, niekas nepasikeičia ir tuo pačiu pasikeičia. Šis keistas vyksmas lieka nepastebėtas. Kalbos „klausymasis“ (*Hören*) susijęs su buvimu kalboje. Iš esmės nereikalingas joks metodinis pasiruošimas tam, kad „klausytis“ kalbos. Kaip tik, šis mums nieko neduoda. Taip kaip nepastebimai įvyko perėjimas nuo vieno buvimo būdo prie kito, nuo vienos sąvokos prie kitos, lygiai taip pat turime sugrįžti ir prisiminti kas vis tik pasikeičia.

Kalbos prigimties tyrimas įtraukia žmogaus esmės klausimą. Tačiau tai, kas čia gali būti pasakyta, galimybė kalbėti apie jų santykį, priklauso ir nuo mūsų jau esamo, nors dar nemąstyto santykio su kalba kaip požiūrio į kalbą. Įvedimas į santykį su kalba iš dalies „pašalina“ objekto, o tuo pačiu ir subjekto sąvokų įprastą vartojimą. Tačiau tai reiškia ir tą, kad ne tiek jų vartojimas, kiek nepastebimas (t.y. nebūtinai reikalingas šių sąvokų pavartojimas) jų dalyvavimas kalboje yra tas pavojus, kuris nuolatos galimai palydi bet kokį klausimo svarstymą.

Metafizinis buvimo klausimas panašus į metodinį klausimą. Mąstymo ir sistemos sutapatinimas įvyksta tuomet, kada kalba traktuojama kaip mentalinis objektas ir reprezentacija. Ši kombinacija veda nuo vienos iliuzijos prie kitos, kaip kad – egzistuoja nepriklausomas nuo kalbos būdas, turintis padėti tvarkytis su kalboje iškylančiomis problemomis, kurių nepavyksta identifikuoti. Tuo, ką pastarajame teiginyje norėta pasakyti, galima perteikti „priešstatos būdu“: problemos iškylančios kalboje yra problemos su kuriomis mes susiduriame kalboje. „Sunkiausia žengti žingsnį atgal, įtraukti mąstymą į klausiančiąją patirtį“³⁴.

Kalbos interpretacija, pateisinanti save per save pačią, pasilieka metafizikoje. Kalbos esmė arba kalbos mąstymas pirmiausia priklauso nuo santykio su kalba be išankstinio nusistatymo kaip šio santykio nustatymu. Viena vertus, esamos kalbos sampratos kaip tai, kas mąstyta, yra mūsų kalbos dalis. Kita vertus, suprasti esamas sampratas reikia ne įsteigti santykį, bet būti jame. Nuo čia prasideda metafizikos įvertinimas. Kalbos sampratos žymi mums galimus kelius į kalbą. Sąvokos turi būti suprantamos ne tik kaip jau egzistuojančių santykių tinklas. Kalbą turime suprasti kaip pirmą šaltinį. Kalbos kaip šaltinio mąstymas kyla iš ne siekimo išeiti iš kalbos, kalbos buvimą, kaip sako Heideggeris, grįsti kažkuo kitu nei ji pati³⁵. Bet priimti kalbą kaip mums duotą galimybę, niekada neišėinant iš to, kas sakoma ir sakoma tai, kas jai priklauso. Kalba neatsiranda iš metafizinio nieko, ji kuria sąryšius, kurie priklauso kalbai.

Žmogus visada jau yra savo gimtojoje kalboje. Todėl kalbos mąstymas visada juda jau iš šio abipusiško buvimo kartu, žmogaus ryšio su kalba. Kalba čia nėra tyrinėjimo objektas ir/ar

³³ Ten pat.

³⁴ Heideggeris M. „Apie Humanizmą“ // *Gėrio kontūrai*. Vilnius : Mintis. 1989. P.244.

³⁵ Heidegger M. „Language“ // *Poetry, language, thought*. Harper & Row. 1971. P.191.

manęs kaip subjekto atspindys. Kalba kasdienybėje naudojama įrankio prasme, todėl kai tenka mąstyti kalbos prigimtį, nejučiomis atskiriame ir pastatome kalbą kaip objektą priešais save, pamiršdami, jog mąstome ją lygiai tokiu pačiu nereflektuotu būdu, tik pasitelkdami terminus, įvestus sukurti vieną bendrą samprotavimo apie „kalbą“ mechanizmą. Kalba iš anksto įstatoma į poziciją. Heideggeris seka Vakarų filosofijos istorija. Kalbos prigimties mąstymui priklauso kalbos istoriškumo mąstymas. Kada metafizika mąstoma, kartu dalyvauja ir visos su ja įsteigtos opozicinės perskyros. Jis teigia, jog nepakanka atsisakyti objektinio kalbos supratimo, nes tuomet kalbos mąstymas suprantamas subjekto terminais. Taip suprantame tuomet, kada sekame filosofų pramintais mąstymo keliais. Jie moko suprasti tai, kas buvo mąstyta ir kaip buvo mąstyta, tuo pačiu mąstymas turi likti istoriškas. Supratimas kaip veikia metafizikai priklausanti subjekto-objekto terminų pora gali būti „pokalbio“ su tradicija viena iš galimybių. Heideggeris apibrėžia tradicijos supratimą „mąstančio pokalbio istoriškumu“³⁶. „Pėdsakai“ (*Spuren*) veda prie mąstymo ištakų. Mąstymas turi sekti tuos „pėdsakus“. Mąstoma kartu su praeities mąstytojais, jų atžvilgiu, įsiklausymu į tai, ką jie sako. Objekto, subjekto terminai vartojami nevienareikšmiškai ir tai leidžia pastebėti žvilgsnis į metafiziką iš istorinės perspektyvos. „Užkalbinimas“, su kuriuo vyksta kalbos mąstymas išlaiko daugiariopą kryptingumą. Todėl kalbos vaidmuo yra šio ryšio tarp buvimo ir žmogaus buvimo išlaikymas, per kurį pasirodo kalba kaip kalba ir niekas kitas arba ir niekas daugiau. Ryšys su praeities mąstytojais ir leidimas jiems dalyvauti pokalbyje, palaiko kalbos rišlumą kaip įsiklausymas, kuris yra kartu ir kalbėjimas su ateinančiais³⁷.

Nors Heideggeris, dėstydamas požiūrį į kalbą, kreipia mąstymą apie kalbą į „mąstančią kalbos patirtį“, tačiau neapeidamas sunkumo, kuris iškyla, kai reikia šią patirtį aprašyti. Atrodytų, jog apie užrašą užsimenama vien pastabos dėlei, tačiau „užrašyto mąstymo“ klausimas visada kaip toks rodosi fonu bet kokio svarstomo dalyko užrašymu ir užrašu. Visgi Heideggeriui jis greičiau iškyla kaip dalyvaujantis ir turintis „lemties“ (*Geschick*) motyvą, kalbos prasmės klausimui. Galima padaryti prielaidą ir suklysti, tvirtindami, jog Heideggeris, išimtinai, pirmenybę teikia kalbėjimui žodžiu. Greičiau į tai reikėtų žvelgti kaip pedagoginio pobūdžio pastebėjimą apie dėstomą dalyką ir neperžengti ribos šioje vietoje. Teorinis mąstymas neišvengiamai įeina į sąlytį su kasdienine kalba. Sąlyginai, teorinis mąstymas pristato save angažuotu, kasdienybės atžvilgiu, arba tam tikru kasdienybės atvaizdu. Įtvirtinta praraja tarp skiriamo subjekto ir objekto, dominuojanti naujaisiais laikais, kartu, su kuo naikinamos kalba atveriamos mąstymo galimybės.

Nors mokslinė veikla ir su ja susiję kalbos tyrimo metodai bei jų taikymas yra jiems priklausantis problemų laukas, kuris neturi nieko bendra su Heideggerio pozicija kalbos klausimu.

³⁶ Heideggeris M. „Iš japono klausiančiojo apie kalbą“ // *Rinktiniai raštai*. Vertė: A. Šliogeris. Vilnius: Mintis. 1992. P.391.

³⁷ Heidegger M. „A Dialogue on Language“ // *On The Way To Language*. Harper & Row. 1971. P.31.

Jo prieiga neturi metodo, kadangi klausimas liečia patį žmogaus buvimą. Tačiau galima kalbėti apie skirtingų perspektyvų taikymą, su skirtumo ir santykio įvedimu.

Žmogaus technologinis buvimo būdas, apie kurį rašo Heideggeris, šio absoliutaus žinojimo kaip idealo, surinkto iš daugybės, skirtingų praktikų mechanikos, yra apskritai buvimo klausimo užmarštis.

Kalba kaip informacijos kaupimas, kalbos technologizavimas analitinėje filosofijoje, sau pakankama tol, kol „metakalba“ apsiriboja savimi. Vis tik „metakalba“ kuriama tikslu apimti visas kalbas, ir operuoti ja kaip instrumentu: „Metakalba yra visų kalbų visiškos technologizacijos metafizika su vieninteliu tarpplanetinės informacijos operatyviu instrumentu“³⁸.

Žodis skaidomas, pažymint, iš vienos pusės – fonetiką, iš kitos, nefizišką, substancionalią reikšmę. Šalia veikia į vidaus/išorės perskyrą atsiremianti instrumentiška kalbos vartojimo įvairovė. Žodžiai naudojami įvairių reikšmių kombinatorikai, bet „nesurenkami“ jų esminiam buvimui, buvimo pasirodymui žodyje, ryšyje su kalba.

1.4. Išsilaisvinimas iš apibrėžimo

Kokią vaidmenį Heideggeris skiria kalbai, kokia jos vieta, konkrečiau, sąsaja su meno kūriniais (bendriau, buvinio buvimo apmąstymuose)? Su pačia meno kūrinio, kaip ašinės „Meno kūrinio ištakoje“ svarstymų sąvokos, analize klostosi tai, kas nesileidžia būti mąstoma be, (visada turint omeny nevienpusę nuorodą kontekstu kad ir konkretaus klausimo atveju) t.y. bendra, apjungianti ir iš esmės apsprendžianti tekstą pozicija – paties buvimo pirmapradiškumo apmatas, atrandamas bet kokio buvinio esmės paieškose (grįžtant prie paties įvardijimo kaip tokio), persmelktose „čia-buvimo“ „rūpesčiu“ (*Sorge*).

Ryškus holistinis aspektas pažymi labiau ne tiek kalbėjimo apie dalykus būdą kaip tokį, kiek nurodo reikalingumą, tiesiogiai nukreiptą į, suprasti, apie ką kalbama, iš „čia-buvimo“ būdu, išaugančios laikysenos ir įsipareigojimo paties buvimo mąstymo atžvilgiu. Tuo tarpu įprastas metafiziniam mąstymui svarstymas sutinka su priežastiniais sąryšiais grindžiama metafizinių sąvokų hierarchija.

Heideggeris kalbą svarsto remdamasis meno kūriniais, neatmetant meno kūrinio daiktiškumo. Paaiškės tai, kad apie kalbą, jos esmę galime kalbėti tik netiesiogiai.

Meno kūrinys filosofijoje svarstomas daikto atžvilgiu. Kas yra daiktas? „Ir daiktai savyje, ir daiktai, kurie pasireiškia, bet koks buvinys, kuris apskritai yra, filosofijos kalba vadinamas daiktu“³⁹. Tradiciškai, buvinio buvimas tarsi sąlygojamas daikto apibrėžimo, remiantis daiktišku tikrovės pagrindimu. Laikantis pastarojo požiūrio, kyla sunkumas, taikant apibrėžimą, ką nors

³⁸ Ten pat. P.58.

³⁹ Heidegger M. / Gadamer H.-G. *Meno kūrinio ištaka*. Vertė: J. Jonutytė, T. Sodeika. Vilnius: Aidai. 2003. P.12.

pasakyti apie konkrečius „daiktus“. Pati šio apibrėžimo forma implikuoja kalbėjimą apie daiktą atitinkamai substancijos ir akcidenčių sąvokomis arba apie daiktus su požymių rinkiniais⁴⁰. Žvelgiant šio tradicinio požiūrio į „daiktą“, įvedama tokia teorinė praktika, kuria vadovaujantis vis labiau tolstama nuo paties daikto. Heideggeris pateikia tris filosofijoje išvirtinusias daikto interpretacijas. Dvi jų remiasi jusliška/antjusliška perskyra kartu su subjekto ir objekto terminų pora, kas veda prie abstrahavimo ir sensualizmo. „Abiejose interpretacijose daiktas pradingsta“⁴¹.

Ties trečiąja daikto „daiktiškumo“ interpretacija apsisistojama apibrėžiant reikmens daiktišką buvimą: „daiktas yra įforminta medžiaga“⁴². Kaip ir prieš tai buvusiose interpretacijose, daikto apibrėžimo terminai, šiuo atveju, forma ir medžiaga yra „viskam tinkamos sąvokos“.

Metafizinėje daikto sampratoje pažymimas metafizikos terminų bendras kryptingumas į universalizmą: „Trys aptartieji daiktiškumo apibrėžimo būdai traktuoja daiktą kaip požymių turėtoją, kaip pojūčių įvairovės vienovę, kaip įformintą medžiagą. Buvinio tiesos istorinėje sklaidoje šios trys interpretacijos ilgainiui susipynė. Dėl šio susipynimo taip sustiprėjo jose glūdinti universalizmo tendencija, kad tos interpretacijos vienodai gerai tinka ir daiktui, ir reikmeniui, ir kūrinui. Iš jų išauga toks mąstymo būdas, kai mąstome ne atskirai apie daiktą, apie reikmenį ir apie kūrinį, bet apie visą buviniją bendrai“⁴³. Ką duoda šių paplitusių metafizinių sampratų apie daiktą analizė? Parodomos jų ribos, o kartu su tuo, kas daro jas prasmingas, nes reikalingas analizės. Svarstant objekto ir subjekto sąvokomis, jų nekonkretizuojant, pats svarstymas lieka užribyje su tuo, kas svarstoma, – tampa objektu.

Šis „universalizmas“ nėra tik abstrakti sąvoka. Vėlgi, šis universalizmas neegzistuoja pats savaime, bet tam, kad tai pastebėtume reikalinga neredukuoti mąstomo dalyko ir šiuo, ir kitais „atvejais“. Kaip kad rašo Heideggeris, aptardamas vieną iš trijų metafizinių daikto daiktiškumo sampratų: „Ir nesvarbu, ar ši [kaip juslinių duočių įvairovės] vienovė suvokiama kaip suma, ar kaip visuma, ar kaip pavidalas – svarbiausiojo daikto sampratos matmens šitai nekeičia“⁴⁴. Kitaip sakant, universalizmas suprantamas jį apibrėžiant, t.y. apie universalizmą nesiekiami pasakyti nieko daugiau *tik* tai, kas jis yra kaip universalizmas, kuris nėra nei teisingesnis, nei pirmesnis.

Heideggeris daro išvadą, jog šios interpretacijos neatskleidžia nei meno kūrinio, nei daikto, kas jie *yra*. Universalizmo apibrėžimas, jo nepastebimas persikėlimas kalboje, neatpažįstamas pačios metafizikos. Todėl Heideggeris siūlo mąstyti kartu su metafizinėmis sąvokomis, mokantis atpažinti kartu „jų begalines pretenzijas“ (pasimokyti iš to, ką jos duoda).

Metafizinis daikto „daiktybės“ apibrėžimas turi būti suprastas ir reikalingas ne tikslu jį transformuoti, bet tam, kad atliktų savo paties vaidmenį. Tad šis pasitelkiamas ir kaip

⁴⁰ Ten pat. P. 14-15.

⁴¹ Ten pat. P.19.

⁴² Ten pat. P.20.

⁴³ Ten pat. P.25.

⁴⁴ Ten pat. P.18.

palyginimas. Kas yra metafizika? Kaip teigia Heideggeris, kiekvienas klausimas turi būti pirmiausia keliamas kartu kaip metafizinis klausimas, bet ir klausimo iškėlimas dar nieko nesako apie tyrinėjimo sėkmę.

Subjekto-objekto perskyra vadovaujanti sąvokų apibrėžimui ir pajungimui, čia nėra pasitelkiama tikslu minėti tik kaip faktą, tam tikrą epizodą filosofijos istorijoje, kuris nebeturėtų reikšmės nei pačiai filosofijos istorijai nei tolimesniam klausimo svarstymo „etapui“. Buvimas mąstomas per Vakarų kultūros genezę. Istorijos (*Geschichte*) ir istoriografijos (*Historie*) apibrėžtys, jų perskyra žymi skirtumą tarp to, kas nuolatos „pernešama“, reikalinga apmąstyti ir faktiškumo.

„Sąvokų išplėtimas ir ištuštinimas“⁴⁵ susijęs su filosofijos tradicijos pradžios *istorija*, graikiškų sąvokų vertimu į lotynų kalbą. Kaip teigia Heideggeris, sąvoka praranda ryšį su mąstomu dalyku, kai perkeliama „į kitos rūšies mąstymą“⁴⁶. Metafizinei kalbai būdinga to paties teigimas, sisteminis pritaikymas. Ji funkcionuoja tokiu būdu, jog nepastebi, neturi jokio supratimo apie savo veikimo būdą ir ribas, kas yra jos prigimtis ir lemtis. Neapmąstyta metafizikos prigimtis siejasi su įvykusi ir tebevykstančiu kalbos liudijimu, neapmąstytu vertimo klausimu: „Viskas prasidėjo nuo to, kad romėniškasis - lotyniškasis mąstymas perėmė graikiškus žodžius. ὁ ποσειδωνος virto *subiectum*; ὁ πόσις virto *substantia*; συμβεβηκός virto *accidens*. Ši graikiškų vardų vertimas į lotynų kalbą toli gražu nėra toks nekaltas vyksmas, koku jis vis dar laikomas. Veikiau už šio, iš pažiūros paraidinio, tad, atrodytu, patikimo, vertimo (*Übersetzung*) slypi graikiškosios patirties perkėlimas (*Übersetzen*) į kitos rūšies mąstymą. *Romėniškasis mąstymas perėmė graikiškus žodžius be juos lydincios tos pačios pirmapradės patirties, to, kas jais sakoma – be graikiško žodžio*. Sulig šiuo vertimu vakarietiškas mąstymas ėmė prarasti pamatą“⁴⁷.

Operavimas perskyra tarp subjekto ir objekto pasirodo visur ir ypač pastangoje kalbėti apie daiktą, įprastai jau stovintį „priešais“, filosofinėje kalboje: buvimo „istorija niekada nėra praeitis, ji visada yra prieš mus“⁴⁸. Meno kūriniai „stovi ar kabo muziejuose bei parodose“⁴⁹, „kaip buvusieji jie stovi priešais mus istorinio paveldo ir saugotinių dalykų srityje. Nuo šiol jie yra šitokie, priešais-stovintys objektai“⁵⁰.

Kritiška žiūra į metafizinio mąstymo būdą, remiantis, bendrai tariant, perskyra tarp subjekto ir objekto bei jų tarpusavio sąranga, neturi tikslo perkloti filosofijos pamatus. Šioje vietoje, tinkamai apibūti Heideggerio kritikos pobūdį, reikia minėti ne tik graikiškų sąvokų vertimo į

⁴⁵ Ten pat. P.21.

⁴⁶ Ten pat. P.15.

⁴⁷ Ten pat. P.15.

⁴⁸ Heideggeris M. „Apie Humanizmą“ // *Gėrio kontūrai*. Vilnius : Mintis. 1989. P.225.

⁴⁹ Heidegger M. / Gadamer H.-G. *Meno kūrinio ištaka*. Vertė: J. Jonutyte, T. Sodeika. Vilnius: Aidai. 2003. P.37.

⁵⁰ Ten pat. P.38.

lotynų kalbą „istoriją“, bet taipogi filosofijos istorijos vaidmenį ir kitu aspektu, atidumo reikalaujantį perspėjimą, ką iliustruoja „sakinio sandaros“ ir „daikto sandaros“ tapatinimas: „Ar yra kas labiau aišku negu tai, kad būda, kuriuo žmogus teiginiais suvokia daiktą, jis perkelia į paties daikto sandarą? Tokia iš pirmo žvilgsnio kritiška, tačiau vis dėlto labai skubota nuomonė turėtų mus įspėti, kad sakinio sandarą galima perkelti į daiktą, pačiam daiktui nė neatsiskleidus. Į klausimą, kuri iš šių dviejų, ar sakinio, ar daikto sandara, yra pirmesnė ir nulemianti antrąją, ligi šiol neatsakyta. Abejotina ir tai, ar į šitaip keliamą klausimą apskritai įmanoma atsakyti“⁵¹. Viena vertus, pastarasis teiginys toliau siejamas su tuo, jog „abi, sakinio ir daikto, sandaros drauge su savo ypatybėmis ir galimu tarpusavio santykiu kyla iš vieno bendro pirmapradžio šaltinio“⁵². Kita vertus, toks klausimas, kaip kad sakinio ir daikto sandaros kildinimas pirmumo atžvilgiu, negali pajudėti iš vietos, nes jau yra kaip pasekmė ir priklauso „įsigyvenimui“ į priežastinį mąstymo būdą. Priežastingumo dėsnio valdomam mąstymui ir buvinio buvimo būdo konkrečiam pasirodymui daikto gaminimas ir „gaminantysis žmogus“ mąstomi kartu per skirtumą. Žmogaus buvimo būdas ir daikto buvimo būdas jau kaip tokie įtraukti į bendrą buvojimą ir visada abipusiškai. Todėl judviejų ryšį kaip pagrindžiantį čia suprantame kaip sąlygotą. Nes daikto ir žmogaus santykis, naudojantis arba bendrybės arba paskirybės principu, tarsi „nuslepiamas“.

Daikto buvimas susijęs su buvinio buvimo būdu, – daikto „daiktiškumu“, pagal ką ir turi judėti daikto esmės klausimas kaip užklausimas (Heideggeriui, klausimo iškėlimas susijęs su pasiruošimu klausimui). Svarstymui svarbūs abu, metafizinis ir Heideggerio siūlomas mąstymo būdas: priežastinis mąstymas ir mąstymas kaip pasiruošimas mąstymui, sietinas su „žinojimo“ sąvoka: „Taigi taip jau atsitinka, kad viešpataujantios daikto sąvokos užtveria mums kelią daikto daiktiškumo, reikmens reikmeniškumo ir, svarbiausia, kūrinio kūriniškumo link. Vien dėlto būtina minėtas daikto sąvokas žinoti ir, jas žinant, apmąstyti jų atsiradimą, jų beribes pretenzijas, taip pat ir jų savaime suprantamumą“⁵³.

Skirtingą kalbą apie buvinį įveda, Heideggeriui ypač svarbią, laiko temą. „Meno kūrinio ištakoje“ laiko klausimas su „istorijos“ ir „istoriografijos“ sąvokų apibūdinimu, įveda ne laikiško/istoriško buvimo perskyrą.

Heideggerio kalbos apmąstymų (kadangi Heideggerio mąstymo būdas neobjektinis, neredukuojantis, priešingai, vyraujančiam tyrimo metodikai, jos konstravimui) ramstis – graikų-lotynų bei senosios aukštaičių vokiečių (kartais įtraukiant anglų) bendrinės vokiečių kalbos etimologija. Ir nors Heideggeris kalba apie privalomą mąstymo griežtumą, ir etimologijos vaidmens klausimu, jis susietas, apskritai kalbant, visada su Heideggerio įvestu „ontologiniu skirtumu“, metafizinių sąvokų viešpatavimu filosofijoje.

⁵¹ Ten pat. P.16.

⁵² Ten pat. P.16.

⁵³ Ten pat. P.25.

Mūsų ryšys su kalba lieka nepastebėtas. Kaip vartojame kalbą ir koks mūsų santykis su kalba, rodo „pavadojančios“ *aletheia* (ἀλήθεια), „tiesos“ sąvokos svarstymas : „Buvinio nepaslėpti graikai vadino ἀλήθεια. Mes sakome „tiesa“, ir, sakydami šį žodį, ne itin susimąstome. Kai kūrinyje įvyksta buvinio atsivėrimas į tai, kas buvinys yra ir kaip jis yra, jame įsikuria tiesos vyksmas“⁵⁴. Vėlgi tai nėra praeities įvykis, faktinės istorijos eiliškume. Prasidėjusi perėjimu nuo graikų, su jos vertimu į lotynų kalbą, filosofinis žodynas, jos atraminės sąvokos su jų apibrėžimais, įgauna tokią vartojimo praktiką, kurioje dominuoja sąvokinis-sisteminis mąstymo būdas. Šis mąstymo būdas atskiria žmogų nuo pažinimo. „Tiesa“ nesutampa su graikų *aletheia* (ἀλήθεια).

Daiktas svarstomas pagal pradinį, esminį metafizikos prigimčiai, buvimo klausimo su jo užmarštimi santykiu („ontologinis skirtumas“ *die ontologische Differenz*). Kadangi tradicinės daikto sampratos remiasi daikto aiškinimu, kurios pašalina daiktą, ir daiktas kaip toks yra nereikalingas, kitaip tariant toks aiškinimas kuriam nebūtinai daiktas ir kuris remiasi į daikto nebuvimą. „O jei taip, tai kelias į daiktišką kūrinio tikrovės apibrėžimą veda ne per daiktą kūrinio link, o per kūrinį daikto link“⁵⁵. Arba: „bet ir todėl, kad klausdami apie kūrinio daiktiškąjį pamatą, kūrinį išspraudžiame į tam tikrą išankstinį apmatą (*Vorgriff*), kuriuo patys užtveriamė sau praėjimą kūrinio kūriniško buvimo link“⁵⁶.

Kūrinio tikrovėje daiktas iškyla „kūriniškai“. Meno kūrinio tikrovės dėka „viskas yra kitaip nei paprastai būna. Kūrinio veiksmė yra įsikūrusi užuomazga tos buvinio „nepaslėpties“, kurią kūrinys meta priešais mus, todėl viskas, kas įprasta ir kas lig šiol buvo svarbu, kūrinio dėka tampa tuo, kas nebūna“⁵⁷.

Heideggeris šiame traktate analizuoja estetikos filosofijai priskiriamas temas. Dėmesys kalbai parodomas netiesiogiai. Tokios kaip kalbos temos čia nerasime. Tačiau ne tiek, kalbos tema, kiek kalbos vieta svarstoma sutinkamai su buvinio buvimo būdu, ten, kur Heideggeris paliečia ribinius metafizikai klausimus ir kalba atsiveria kaip menas.

Kalbos samprata, kuria vadovaujasi ir estetikos apibrėžimas, laikoma pati kalba. Kalbos sampratą laikant pačia kalba, meno kūrinys pajungiamas sąvokai ir pats meno kūrinys pradingsta. Pirma, ką siūlo Heideggeris, patirti meno kūrinį kaip duotą, bet ne reikalingą kažkokio apibrėžimo tam, kad jį suprasti. Žodis turi rasti iš meno kūrinio patirties. Pats meno kūrinys „pasiūlo“ jo patirčiai tinkamą žodį, tik taip jis prakalbinamas „prabyla“.

⁵⁴ Ten pat. P.32.

⁵⁵ Ten pat. P.36.

⁵⁶ Ten pat. P.37.

⁵⁷ Ten pat. P.77.

Dermėje su buvimu žmogui nereikia papildomų priemonių ar į ją įkomponuoto instrumentinio surikiavimo, skirto išreikšti, kas jai nepriklauso ir tokiu būdu, žmogaus buvimo kaip „štai-buvimo“ klausimu, kalba atitinka savo paskirtį.

Kada atsiveria buvimo kaip buvimo buvimas, kartu galima svarstyti žmogaus buvimo ryšį su buvimu. „Poetinis kalbėjimas“ (*Dichtung*) kuriasi iš buvimo buvimo su buvimu ryšio. Jis kalba apie šį ryšį. Šis ryšys pats yra „poetinis kalbėjimas“. Iš poetinio kalbėjimo švyti pats buvimas: kalba „kalba“, žmogus „buvoja“, daiktas „daiktėja“, pasaulis „pasaulėja“. Menas kaip „tiesos įgyvendinimas“ yra poezija: tiesa „įkuriama“, „įsteigiama“, ji yra kaip „liudijimas“, siuntimas tolyn, kas suprasta kaip atvira ir kaip uždara.

1.5. Etimologinė prieiga

Savotišku Heideggerio etimologinio kalbos tyrinėjimo pristatymu savo darbe laikysiu jo paskaitą pavadinimu „Statymas, buvojimas, mąstymas“. Kas čia mums svarbu, tai yra tai, kaip etimologinis žodžių tyrinėjimas susietas su kalbos esmės klausimu ir kaip šis kalbos esmės klausimas su etimologiniu žodžių vartojimu išsiskleidžia.

Tai kaip Heideggeris, kiekvieną kartą su kitu tekstu, etimologiškai vartoja žodžius ir sąvokas (Heideggeris įveda skirtumą tarp jų) reikia suprasti aiškinantis kartu vėlgi tai, ką jis turi omeny sąvokomis „istorija“ ir „istoriografija“.

Šioje paskaitoje Heideggeriui rūpi tai, ką jis „Meno kūrinio ištakoje“ vadina „kiekvienai istorinei nulemtai tautai nukaldintas jos esmės sąvokas“⁵⁸. Žodžio esmė Heideggeriui yra šis atsigręžimas į žodžio vartojimą su jo reikšmės istorišku buvimu. Žodžio vartojimo istorija vyksta per žmogaus istorišką buvimo būdą. Jis pristato vokišką žodį *Bauen*, „statyti“, senąja vokiečių aukštaičių, senąja anglų bei senąja saksų, gotų kalbomis ir kelia du klausimus: pirma, „Kas tai yra buvoti [apsigyventi]?“ antra, „Kaip statymas priklauso buvojimui [apsigyvenimui]?“⁵⁹

Žodžio *Bauen* tyrinėjimo apibendrinimas skamba taip: Ten, kur žodis siekia žmogaus buvimą, t.y. ten, kur žodis „statyti“, vokiečių kalboje, kartu reiškia ir „apsigyventi“, bei kur „apsigyventi“ pasiekia „aš esu, tu esi“ (*ich bin, du bist*), „aš apsigyvenu, tu apsigyveni“, iš ten žodis „buvojimas“ („apsigyvenimas“) „kalba“ savo pradine prasme ir kartu „sako“ kiek žodžio esmė siekia⁶⁰.

Savaime kyla klausimas, ar ką nors galima pasakyti apie šios senosios *Bauen* vartosenos etimologines sąsajas? Arba, kuo Heideggeris grindžia šių sąvokų etimologinius ryšius? Viena vertus, vokiečių kalba nėra mano gimtoji kalba ir apie ją galiu kalbėti pasikliaudama Heideggerio

⁵⁸ Ten pat. P.79.

⁵⁹ Heidegger M. „Building, Dwelling, Thinking“ // *Poetry, language, thought*. Harper & Row. 197. P.145.

⁶⁰ Ten pat. P.147.

pateikiama jų nevienalaikiška, tačiau bendros kilmės istorija. Kita vertus, Heideggeris šioje vietoje siūlo kalbėti apie savo buvimą su kalba, savo gimtojoje kalboje. Šių sąvokų vartojimas yra kūrinis vartojimas, kūrinis jų buvimas. Čia reikalinga pastaba ir apie skirtumo įvedimą tarp sąvokos ir žodžio. Kaip Heideggeris užsimena „Iš pokalbio tarp japono ir klausiančiojo apie kalbą“ „kalbos“ terminą jis vartoja nenoriai. Metafizinis kalbos vartojimo būdas susijęs su „sąvokiniu mąstymu“, reprezentacijomis. Taigi, etimologinis *Bauen* žodžio su jo vediniais vartojimas gali būti neteisingai bendrai susietas su sąvokos įsteigimu. Heideggerio duota šio žodžio apibrėžtis gali būti suprasta metafiziškai, dėl iš metafizikos perimto kalbos vartojimo būdo. Tačiau jo etimologinis žodžių ir sąvokų tyrinėjimas nėra mokslinis ar į jį pretenduojantis kalbos vartojimas, kuris turėtų objektą, o kartu ir pats būtų objektu.

Šalia to, etimologinis žodžio *Bauen* vartojimas susijęs su bandymu pažvelgti į jo reikšmės pasikeitimą, kuomet žodžio *Bauen* dabartinėje vokiečių kalbos lieka tik „statyti“ reikšmė. Žodžio reikšmės kitimas čia žymi žmogaus buvimo būdo pasikeitimą. *Bauen* žodyje nebesusirenka „atvertis“, „ketveriopas“ buvinių buvimas: „Buvojimas mirtingųjų pasilikimo žemėje prasme. Bet „žemėje“ jau reiškia „po dangumi“. Abu šie *taip pat* reiškia „pasilikimą priešais dievybes“ ir įtraukia „priklausymą žmogaus buvimo vienas su kitu“. Bet *pirminis* keturių vienumas – žemė ir dangus, dievybės ir mirtingieji – priklauso kartu viename“⁶¹.

Šio žodžio prasmė kaip jo esmė pasislepia, ji užmirštama, tampa faktiška ir statiška. Heideggerio kalbos mąstymas žodžiu *Bauen*, nesugrąžina jam iš praeities dvelkiančio ketveriopo buvimo. Tačiau parodo kaip kalboje tai, kas buvo, nėra visiškai praėję, iškyla ir vėl pasislepia. Žodyje „buvojimas“ įvyksta atskirtis tarp „apsigyventi“ ir „statyti“ ir iš *Bauen* lieka tik „statymas“. Faktišku *Bauen* daro šis suvienodėjimas jo vartojime kaip kažkas užbaigta, pasikeitimas, kuris susijęs su buvimo pasirodymu jame ir persikėlimu.

Heideggerio etimologinis kalbos vartojimo būdas atrodo nepriimtinas tik tuomet, kai kalbą suprantame kaip faktų rinkinius. Tačiau norint suprasti Heideggerio sumanymą reikalinga atkreipti dėmesį į jo „fenomeno“ sampratą. Heideggeriui fenomenas pats savaime nepasirodo. Kalbos patirties apmąstymuose, jo etimologinės žodžio reikšmių paieškos turi atvesti prie kalbos fenomeno skleidimosi. Etimologinis žodžio vartojimas Heideggeriui svarbus kaip žmogaus buvimo pasirodymas žodžio reikšmės išsklaidoje. Kalba atsiveria kaip tai, kas sukurta ir kuriama. Sukurta yra tai, kas jau duota kalbos, kalboje. Tuo tarpu tai, kas kuriama yra prasmės kūrimasis arba prisiminimas to, kas būta kaip tebėra.

Heideggeris teigia, kad šis *Bauen* žodžio atvėrimas yra susijęs su užsivėrimu kaip pasikeitimu, tuo, kas kartu slepiasi ir pasirodo. Žodžio *Bauen* vartosenos atvėrimas nėra savaime duotas, jį randame kalboje, tačiau tik iš buvimo ryšyje su kalba. Būdami ryšyje su kalba mes

⁶¹ Ten pat. P.149.

klausomės kalbos ne klausdami, bet klausydamiesi. Ryšyje su kalba, kalba yra pirma mūsų, todėl klausimas čia nekeliamas, tyrimo prasme. Teigdami, kad kalba yra pirma mūsų, neišreiškia ir kažko metafiziško. Kalbos pirmumas žmogaus atžvilgiu, susijęs su Heideggerio laiko samprata (kalba persmelkta laikiškumo, kalbos vartojimas, jos buvimas yra laikiškas buvimas) ir buvimo „dvejopumu“ (*Zwiefalt*), bei žmogaus buvimu hermeneutiniame ryšyje. Kalba „kalba“ tuomet, kai žmogus „prakalbina“ daiktus. Kalbos patirtis yra nuolatinė savo kalbos įgūdžių praktika.

Žmogus įprastai naudojasi kalba kaip priemone. Jis nemažsto savo ryšio su kalba. Tam tikro santykio su kalba nebuvimas sustiprina žmogaus atskirtį nuo kalbos:

„Žmogus elgiasi taip tartum *jis* būtų apgavikas ir kalbos šeimininkas, o iš tiesų *kalba* lieka žmogaus šeimininku. Galbūt visų pirma žmogaus ardomoji veikla *šiuo* dominavimo ryšiu stumia jo prigimtį į susvetinėjimą“⁶².

Kartu žmogaus prigimtis lieka nesuprasta. Tačiau kalba suteikia žmogui daugiau nei manoma ir žmogus gali suteikti sau daugiau nei jis patiki kalbai kaip neatskleista galimybė, neatsiskleidžia be žmogaus, neatskleista žmogaus atvertis kalboje.

Etmologinė žodžio *Bauen* išsklaida paaiškina žmogaus buvimo pasitraukimą iš kalbos, kuri pažymi faktinis kalbos vartojimo būdas, tuo pačiu buvimo „paslėpties“ (*Verborgenheit*) ir „atverties“ vyksmą. Tačiau kaip ir poetinėje kalbos patirtyje iš ryšio su kalba, taip ir mąstytojas savo mąstymo ir „sakymo būdu“, pateikia buvimą kalboje, nesileidžiantį būti išardomam savo sukurtume. Šis buvimas kyla iš žmogaus ryšio su kalba ir kaip „sakymo būdas“ jis „išstatomas“ (*vorbringen*) kūrinyje.

2. Buvimas kalboje

2.1. Kalba „kalba“

Heideggeriui mąstymas tai visada žmogaus situacijos mąstymas. Kalbos ir žmogaus ryšys yra vienas būdų, kaip žmogus iš įprasto santykio su kalba, gali transformuoti savo buvimą, nes kalba „kalba“ apie žmogaus buvimo būdą. Tačiau tai, kas artima, kaip sako Heideggeris, yra ir tolima. Tai nereiškia, jog čia turime išeiti iš įprasto mums buvimo kalboje ir bandyti suprasti kalbą užimant teorinę poziciją. Kaip tik atvirkščiai. Iš mūsų buvimo situacijos kalba atsiveria kas ji yra, t.y. kaip ji yra. Tuo, kas vadinama įprasta neišsklaido tam tikros dviprasmybės. Interpretuoti įprotį galima ir reiktų dvejopai. Viena vertus, įprotis vartoti kalbą kaip tai daroma

⁶² Ten pat. P.146.

metafizikoje ir įprotis gali reikšti kaip įpročio pakeitimą, suprasti metafizinį kalbos vartojimo pobūdį, tik tokiu keliu jis gali būti paliktas.

Kalba nėra atskirai nuo žmogaus, žmogus priklauso kalbai. Tačiau iš visada jau buvimo kalboje, kalba neiškyla ir nepasirodo kaip turinti atskirą nuo žmogaus buvimą. Kalba atsiveria kaip verta klausimo apie žmogaus buvimą kalboje, kuris dažniausiai lieka nepastebėtas.

Vis tik įprastai kalbą vartojame nemąstydami apie šį santykį, neklausdami koks mano ryšys su kalba. Viena vertus, tai priklauso kasdieniniam kalbos vartojimui. Kita vertus, visi turime galimybes jį mąstyti. Ir kaip nepastebimai mes, joms iškilus, – apeiname.

Įprastai kalbos vartojimas mums nesukelia problemų. Tačiau, kai sklandus kalbos vartojimas subyra kasdienybės situacijose arba kai bandoma mąstyti kas tai yra kalba, kalba mums iškyla pirmiausia kaip „objektas“.

„„Kokiu būdu kalba pasireiškia kaip kalba?“ Mes atsakome: *kalba kalba*“⁶³. M. Heideggeriui svarbu kaip mes vartojame kalbą, koks mūsų santykis su kalba: „Kaip žmogus kalba?“ Šis dėmesys kalbai, neperžengiantis kalbos ribų, turi atskleisti pamirštą kalbos galią, suprasti jos vietą žmogaus gyvenime. Heideggeriui svarbu atrasti žmogaus dermę su kalba. Nors ir atrodo, jog viskas persmelkta kalbos, yra kalbiška, tačiau iš tiesų lieka vis mažiau vietos kalbėjimui, kuris vis dar „sako“.

Esame kalboje ir to nepastebime, kadangi kai tenka kalbėti apie tai, kas yra kalba, nukeliame kalbą į tokią vietą, kurioje ji nefunkcionuoja, ta prasme, jog prarandame jau esamą artumą su kalba, tuo pačiu galimybę mąstyti ją iš esmės. Paradoksalu, tačiau toks nedėmesingumas kalbai tampa ramstis įvairiausiems nesusipratimams ir nulemiančiomis svarstymo baigtį (prie kurios prisideda galimybių neišnaudojimas, nekeliant klausimo apie kalbos esmę) klaidomis. Tačiau ši ką tik išsakyta pastaba nėra koks nors priekaištas, kuris, tokiu būdu, remtųsi į kokią nors idealistinę kalbos sampratą. Greičiau tai susiję su pačia kalbos ir žmogaus prigimtimi bei jų buvimu išvien. Toks pastebėjimas apie šį Vakarų filosofijai būdingą mąstymo braižą nužymi tolimesnę kryptį link kalbos klausimo įžengimo į Heideggerio „klausiančią mąstymo patirtį“. Kalbos esmės apmąstymui reikalingas konkretumas, kartu išlaikant paties klausimo platumą, žmogaus esmės klausimą.

Heideggeris konstatuoja, kad mes jau esame kalbos artume ir nėra jokio gilesnio ar prasmingesnio pagrindo už šį, kuris paremtų mintį, jog kalbos esmės klausimas yra kartu ir žmogaus esmės klausimas. Tad priklausomai nuo kalbos interpretacijos kartu bus nusakyta ir tai, kas yra žmogus.

Kalbos svarstymas apsiriboja sisteminė jos analize, kuri juda su subjekto/objekto perskyra ir neišeina iš šios terminų poros rėmų. Metafizinės sąvokos yra netinkamos suprasti kalbą, kaip ji

⁶³ Heidegger M. „Language“ // *Poetry, language, thought*. Harper & Row. 1971. P.190.

veikia, koks jos ryšys su mumis, kadangi ji remiasi į tokį kalbos vartojimą, kuriame klausimas apie kalbos ryšį su žmogumi kaip kalbos klausimas neegzistuoja. Metafizika vienas didelis kalbos nesupratimo šaltinis.

Įeiti į kalbos kalbėjimą, siekiant likti su kalba, ne savyje: ką reiškia šis savyje? Kalba netapatinama su žmogumi. Kalbos mąstymas greičiau įveda į santykį su kalba ir tokiu būdu kalba kaip tas „nejaukus pagrindas“ to, kam ji suteikia „jaukumą“. Kalbos prigimties mąstymas yra artumos atsisakymas, kalbos nejaukumo patirtis, kad kalba yra nejauki: „Viso, kas jauku, pats pagrindas nėra jaukus – yra nejaukus“⁶⁴.

Heideggeris kalbos klausimą siekia aiškinti kalbos ribose: „Mes nenorime grįsti kalbą kažkuo kitu, kas nėra pati kalba, nei norime aiškinti kitus dalykus pasinaudojant kalba“⁶⁵. Svarstymas nėra kalbos tyrimas, svarstymu mes galime siekti, bet negarantuoti, kad juo pasieksime aiškesnio, atviresnio supratimo apie kalbos buvimo būdą.

Aprašyti kalbos ir žmogaus ryšį viena sunkiausių užduočių. Tam apibūdinti, čia pateikiu Heideggerio kalbos mąstymui praktikuojamą analizės būdą: sakinio struktūros pasitelkimas, vartojant naudininko ir kilmininko linksnius, pavyzdžiui, ryšio tarp buvimo ir kalbos („kalbos buvimas“, „buvimo kalba“) svarstymui. Kalbos gramatika taip įtraukiama į pačios kalbos esmės mąstymą. Tuo pačiu gramatinė ir loginė kalbos struktūros analizė nesibaigia įprasta minties raiška teiginiu tik pagal taisyklingą ir logišką jo struktūrą, nes tai, kas yra mąstoma neturi linijinės struktūros. Pats mąstymas apie struktūrą yra nelinijinis. Sakinio sandara, kurią atitinka objektas su predikatu, neišreiškia buvimo santykiyje. Jie yra aiškinamojo pobūdžio. Tai priklauso apibrėžtoms kalbos funkcijoms. Kita vertus, kalbos vartojimo praktikoje kalbą mes interpretuojame gan laisvai.

2.2. Skirtumo pasirodymas

Kalbos apibūdinimas „buvimo namais“ tiesiogiai siejamas su gimtosios kalbos klausimu. Kalba kaip gimtoji kalba skleidžiasi per kalbos dvelkimą iš praeities, kalbos daugiamatiškumo išlaikymu, kalbos gražinimą jos prigimčiai kaip šaltiniui.

Ką reiškia kalbos apibrėžimas vienai kultūrai ir kaip jis įprasminamas dialoge tarp skirtingų kultūrų? Be to, šio klausimo platumas susijęs su jos apibrėžimu, tam tikro adekvatumo paieška per dialogą. Kaip vienai kultūrai priklausantis kalbos apibrėžimas siejamas tarp-kultūriškai ir koku būdu pati kalba pasirodo kaip rėmimasis į jos pirmapradiškumą?

Ir tuo pačiu kaip įmanomas ir galimas skirtingų tradicijų kultūrų „pokalbis“, remiantis kalbos prigimties mąstymu, Vakarų tradicija. „Aš žinau tik vieną dalyką: kadangi kalbos ir

⁶⁴ Heidegger M. / Gadamer H.-G. *Meno kūrinio ištaka*. Vertė: J. Jonutytė, T. Sodeika. Vilnius: Aidai. 2003. P.55.

⁶⁵ Heidegger M. „Language“ // *Poetry, language, thought*. Harper & Row. 1971. P.191.

buvimo refleksija nulėmė mano mąstymo kelią iš anksčiau, todėl jų aptarimas liko kiek įmanoma antrame plane“⁶⁶. Kaip kalbos refleksija nulėmė Heideggerio mąstymo kelią? Esmės klausimas susijęs su tuo, ką Heideggeris vadina – mąstyti pirmapradiškiau. Tačiau štai ką Heideggeris pasako apie kalbos esmę: „Perspektyva tokio mąstymo, kuris stengiasi atitikti kalbos prigimtį, visa savo platuma lieka neaiški“⁶⁷.

Iš Vakarų tradicijos iškylantis kalbinis žmogaus pasaulis „išieškomas“ dar kitaip, ne tik jo istoriškai skirtinguose buvimo būduose. Heideggeris mąsto taip pat iš Rytų ir Vakarų tradicijos susikūrusius pasaulius.

Kaip iš Vakarų tradicijos išaugantis kalbos supratimas bei pati filosofijos kalba veikia kuomet norime suprasti kitas kultūras ir tradicijas? Pavojus apie kurį kalba Heideggeris kyla iš pačios kalbos struktūros, iš santykio su pasauliu skleidimosi⁶⁸. Jis teigia, kad kai kalbama apie kitos kultūros „pasaulį“, mes kuriame šio „pasaulio“ interpretaciją. Kada pamirštame apie iš pačios kalbos kylantį pasaulio struktūravimą, kitos kultūros pasaulis lieka nesuprastas, esmingai nepaliestas.

„Iš pokalbio tarp japono ir klausiančiojo apie kalbą“ Heideggeris prisimena pokalbį su Shuzo Kukiu, apie japonų meno esmę, nusakytą estetikos terminais. Estetikos srityje veikia subjekt/objekto perskyra, todėl kalbėjimas apie japonų meno esmę juda kartu su šiomis metafizinėmis sąvokomis.

Nemažtoma kalbos esmė „pranyksta“ juslinio/antjuslinio sąvokose bei jų interpretacijose. Kadangi kalba, suprantama paraidžiui, tai kas atsiveria lieka „nepamatyta“ ir prie japonų meno kaip japonų lieka neprisiliesta. Tačiau apie kalbos esmę ir jos apibrėžimo skirtumą turime kalbėti save perspėdami, t.y. kreipdami dėmesį į tai, ką vadiname „nematomu“, nes čia vis tik judame metafizikos terminų veikimo ribose. Jusliškumo (realumo) ir antjusliškumo (idealumo) perskyra veda prie toli siekiančių metafizinių samprotavimų, kadangi pati metafizinių sąvokų vartosena, bet kokiame kontekste, įvelia kartu visą metafizikos struktūrą ir ji iš anksto pasirodo kartu su vartojama sąvoka.

Heideggeris pasiremia pavyzdžiu iš japonų kultūros, *No* spektakliu. Šiuo pasirinktu atveju, japonų pasauliui priklausantis fenomenas aptariamas metafizinėmis sąvokomis. Aiškinimas Vakarų metafizikos sąvokomis, neleidžia patirti to, kas nebūtų metafizinėje plotmėje.

Tačiau metafizinės sąvokos gali pasirodyti iš kitos perspektyvos tam, kad šis japonų pasauliui priklausantis kultūros reiškinys būtų „pamatytas“. Išbandomos metafizinės sąvokos, kad galiausiai būtų atpažintos jų ribos ir grąžintos atgal, kur jos teisėtai veikia ir apibrėžia

⁶⁶ Heidegger M. „A Dialogue on Language“ // *On The Way To Language*. Harper & Row. 1971. P.7.

⁶⁷ Heideggeris M. „Iš japono ir klausinėjančiojo pašnekėsio apie kalbą“ // *Rinktiniai raštai*. Vertė: A. Šliogeris. Vilnius: Mintis. 1992. P.368.

⁶⁸ Heidegger M. „A Dialogue on Language“ // *On The Way To Language*. Harper & Row. 1971. P.4.

europietišką kultūros modelį. Šioje vietoje Heideggeris kalba apie lemiamą susitikimo arba nesutikimo momentą.

„Kalbos esmės mąstymas yra tai, kas apibrėžia mūsų pokalbį [kaip pokalbį]. Tačiau mes privalome jos neliesti“⁶⁹. Tad pokalbis, tarp dviejų suaugusių su visiškai skirtinga kultūra žmonių, tampa tikru pokalbiu tuomet, kai pati kalba laikoma pirma einanti visų išankstinių, buvusių ar numanomų apibrėžimų⁷⁰. Pokalbis laikomas įvykiu, kuriame vyksta ir įvyksta susitikimas.

Du pasauliai, Rytų ir Vakarų, japonų ir vokiečių, apibrėžia eidami vienas link kito. Jie susitinka per skirtumą, nes jis, vienas kito atžvilgiu, padeda suprasti savas galiojimo ir veikimo ribas. Sandūroje, toje lemiamoje vietoje jie susitinka ir susitikdami išsiskiria, kad taptų skirtingais, tais kas jie yra. Susitikimas įvyksta per judviejų didžiausią skirtumą, iš jų santykio per skirtumą. Jų didžiausias skirtumas yra didžiausias, nes lemtingas jiems būti skirtingais.

Skirtumas, kurį įveda Heideggeris nesileidžia pagaunamas metafizinėmis sąvokomis. Metafizinėms sąvokoms būdinga absoliutus opozicinio mąstymo dominavimas. Metafizinis estetikos apibrėžimo, kuris remiasi „juslinis“ ir „antjuslinis“ perskyra, kurio taip tvirtai laikosi metafizinis estetikos supratimas, taikant meno esmei nėra vienodai suprantamas. Europietis ir japonas skirtingai supras tą patį apibrėžimą. Tai priklauso nuo apibrėžimui skirtos vietos meno esmės supratime. Šioje vietoje metafizinių sąvokų ribos tampa dalinai „matomos“.

Metafizinės sąvokos įvestos į skirtingų kultūrų, taikant vieną meno apibrėžimą, pasirodo skirtingai, dėl paties skirtingo meno ir todėl jo supratimo.

No spektaklyje atliekamas gestas „sunkiai nusakomas europietiška kalba“. Tačiau, nepaisant to, teigiama, kad „gestas gali pa-sakyti“⁷¹. Tai, kas kalbama turi likti kaip tylą, tokia, kurioj tvyro „sutelktis“, kaip tuštumoj gestas, *No* spektaklyje.

„Tuštuma“ *No* spektaklyje sužaidžia su Heideggerio buvimo supratimu⁷². Tuštuma gali būti siejama su metafizine buvimo samprata, o kartu ir kalbos bet kokios sąvokos „ištuštinimu“. Heideggeriui esmės klausimas yra ribos nustatymo klausimas.

Heideggeris teigia, kad kalbos esmė gali būti kažkas nekalbiška. Ar čia ieškomas koks nors žodis, kuris pakeistų šį keistą kažką? Pasilikti kalboje ir ieškoti ne žodžio kaip simbolio, kuris būtų vien ženklinamojo pobūdžio ir tariamai žymėtų ne įvardinimą ir ne nusakymą. Tokio svarstymo čia negali būti. Mes įvardiname, nusakome, tačiau – ne kalbos esmę. Kalbos esmei reikalingas mąstantis kalbos vartojimas ir mokymasis suprasti kalbos paskirtį. Šis pastebėjimas apie šį kažką, kuris gali būti kalbos esmė, taip pat nesuvedamas vien į kalbos funkcijos mąstymą.

⁶⁹ Ten pat. P.22.

⁷⁰ Ten pat.

⁷¹ Heideggeris M. „Iš japono ir klausinėjančiojo pašnekėsio apie kalbą“ // *Rinktiniai raštai*. Vertė: A. Šliogeris. Vilnius: Mintis. 1992. P.377-378.

⁷² Heidegger M. „A Dialogue on Language“ // *On The Way To Language*. Harper & Row. 1971. P.19.

Bet kokiam svarstyme vyksta dvipusis judėjimas, tačiau ne metafizinėmis perskyromis. Posakyje „kalba – buvimo namai“, šis „yra“, kuris pažymimas brūkšniu, galima laikyti užuomina apie kalbos esmę, nurodančia į buvimo su kalba mąstymą. Kita vertus, mąstymas juda kartu su sąvokų apibrėžimais.

Skirtumo tarp skirtingų kalbos tikrovių išsaugojimas leidžia suprasti, ką Heideggeris turi omeny kalbėdamas apie „nesąvokinį“ kalbos mąstymą. Viena pati sąvoka ar teiginys pats iš savęs nieko nesako ir lengvai virsta objektiniu kalbos mąstymu bei santykio su kalba nemąstymu. Visada liks pavojus, jog žodis „užuomina“ (*Wink*) gali virsti tariamai viską pagrindžiančia sąvoka. Taip įvyksta tuomet, kai mąstymas atmeta netapatumą, taip, kaip logika išsirutulioja į logistiką (matematinė logika)⁷³. Net jei žodį „užuomina“ taikome netiesiogiai, siejant su mąstymu, kuris nėra objektinis, net ir tuomet turime turėti „užuominos“ apibrėžimą kaip susilaikymą nuo aiškinimo. Neišsakytas žodis, nors ir neišstartas, taipogi nėra joks garantas, jog nemąstome metafiziškai, nepaverčiame „užuominos“ objektu. Tačiau teisinga linkme nukreiptas „užuominos“ vartojimas yra pasiklojimas kalbos tikrove. Kalbos tikrovė randasi iš įsiklausymo kas mums „sakoma“: posakis „buvimo namai“ „duoda užuominą apie kalbos esmę“⁷⁴. Heideggeris siūlo „užuominą“ suprasti kaip „išlaisvinantį žodį“, kuris tampa pagrindiniu žodžio bruožu⁷⁵.

Ir vėlgi tai, kas nematoma, dėl paties kultūrų skirtumo, per lengvai peržengiama, taikant savos kultūros supratimo modelį ir iš jos kilusius pavyzdžius, „objektyvuojančius“ kitą kultūrą.

„Užuomina“ pasirodo kartu su ieškojimo ir radimo abipusiu judėjimu mąstyme. Posakis „kalba – buvimo namai“ laikomas užuominos pavyzdžiu, kaip užuomina mąstoma. Tačiau tai nereiškia, kad bet kokio žodžio reikšmė yra užuomina arba turi būti mąstoma kaip užuomina.

2.3. Ryšys su kalba

Kalbos klausimas, kurį pažymi kalbos apibūdinimas „buvimo namais“ iškyla „klausiančios mąstymo patirties“ formuluote. Klausimas kaip klausimas visada lieka tas pats ir kaip plačiausias klausimas, iš artumos jam. Tuo tarpu kalbos samprata neatsiejama nuo pačios kalbos šaltinio, iš kurio semiamasi nuolatos grįžti prie klausimo, jei klausimas kartu yra mąstymas. Ankstesnis kalbos apibūdinimas „buvimo namais“, kuris yra „tarpinė stotelė“, pažymi buvimą pakeliui ir nurodo perėjimą. Tai kaip Heideggeris vartoja kalbą reikia suprasti ir kaip paties požiūrio į kalbą refleksiją.

⁷³ Ten pat. P.25.

⁷⁴ Ten pat. P.24.

⁷⁵ Ten pat.

Klausimo „tiesumas“ yra kaip „kelio“ tiesumas, tai, kas visada lieka su bet koku svarstymu. Taigi tai, kas įgauna tam tikrą aiškumą kaip kokio nors klausimo išskleidimas, tas kartu privalo ir nutęsti tolimesnius kelius klausinėti, jei judama teisinga linkme. Visada reikia grįžti prie apibrėžimo kaip to, kas turi pratęsti ir prasitęsti, vėl gražinti mąstymą į klausinėjimo patirtį. Tačiau ne tam, kad užtvirtintume buvusį apibrėžimą. Apibrėžimas pasitinkamas su tam tikru jo „atsisakymu“. Atsisakoma pavadinimo, nes mąstymas išauga iš pavadinimo. Pavyzdžiu šioje vietoje pateikiami „fenomenologijos“ ir „hermeneutikos“ terminai.

Fenomenologinis metodas Heideggerio filosofijoje, kuris paaiškinamas „Buvime ir laike“, iškyla kaip išaugantis iš fenomenologijos esmės mąstymo, kurį tiktų pavadinti „grįžimu prie pačių daiktų“. Taip kaip Heideggeris supranta hermeneutiką, kaip ir fenomenologijos atveju, jos buvimas jo mąstymo būde neatpažįstamas vien pagal hermeneutikos pavadinimą. Svarbiausia Heideggeriui, kalbant apie fenomenologiją ir hermeneutiką kartu ir atskirai – fenomenologinis, hermeneutinis mąstymas, jų pagrindinių principų išbandymas, kuriam greičiau vadovauja ne patys būdai, o mąstymas⁷⁶. Pats kalbėjimas iš šono apie fenomenologiją ir hermeneutiką, lieka neesminis ir galimas priskirti „kalbos prievartai“. „Kalbos prievarta“ yra toks kalbėjimas, kuris praranda ryšį su tuo, apie ką kalbama. Kita vertus, kaip teigia Heideggeris, nepakanka tokio sąvokų apvertimo ir tokio pavadinimų vartojimo, kuris vis tik lieka parankus daugiau įsivėlimui į spekuliacijas⁷⁷. Nepaisant to, „sąvokinio mąstymo“ apibrėžimą reikalinga suprasti jį išbandant plačiąja prasme. Sąvokos reikalingos kaip atsispyrimas nuo ir kartu kaip grįžimas prie jų mąstymo: „savo vėlyvuose raštuose aš nebevarčiau termino „hermeneutika“; „Aš palikau ankstesnį požiūrį ne tam, kad pakeisčiau jį kitu, bet todėl, kad net ankstesnis požiūris buvo tik sustojimas pakeliui. Išliekanti mąstymo dalis yra kelias. Ir mąstymo keliai palaiko savyje tą mįslingumą, kad mes galime eiti jais pirmyn ir atgal, kad netgi tik kelias atgal mus veda į priekį“⁷⁸.

Dar „Buvime ir laike“ apibrėžtas fenomenologijos ir hermeneutikos ryšys kaip bendras buvimo struktūros analizei taikytas metodas pasirodo Heideggerio kalbos apmąstymuose. Heideggeris hermeneutiką vartoja kaip papildomą žodį fenomenologijai. Tuo pačiu keičiasi fenomenologijos ir hermeneutikos supratimas. Kartu jie taipogi nereiškia čia ir metodologijos interpretacijos, t.y. neišreiškia kokios nors metodologinės jų taikymo kombinacijos. Heideggeris teigia, kad šitaip vartojami hermeneutikos ir fenomenologijos terminai pažymi „pačią interpretaciją“, nes mąstymo apie jas plotmėje, mąstymas yra interpretuojantis: „Galiausiai, aš

⁷⁶ Heideggeris M. „Iš japono ir klausinėjančiojo pašnekėsio apie kalbą“ // *Rinktiniai raštai*. Vertė: A. Šliogeris. Vilnius: Mintis. 1992. P.371.

⁷⁷ Heideggeris M. „Apie Humanizmą“ // *Gėrio kontūrai*. Vilnius: Mintis. 1989. P.372.

⁷⁸ Heideggeris M. „A Dialogue on Language“ // *On The Way To Language*. Harper & Row. 1971. P.12.

pabrėžiau, kad hermeneutika, vartotas kaip papildomas žodis „fenomenologijai“, neturi savo įprastos reikšmės, metodologijos interpretacija, bet reiškia pačią interpretaciją⁷⁹.

„Hermeneutikos“ sąvokos etimologija savitai grindžia Heideggerio kalbos mąstymo būdą: „Aš norėčiau pradėti nuo žodžio etimologijos; tai jums parodys, kad žodžio vartojimas nėra savavališkas ir kad jis taip pat paaiškina mano eksperimento su fenomenologija intenciją“⁸⁰.

Etimologinis žodžio paaiškinimas siejamas su „mąstymo žaismingumu“, kuris, pasak M. Heideggerio, yra „įtikinamesnis už griežtą mokslą“: *hermeneuein* yra išaiškinimas, nes atneša žinią, kurios klausantis žinia tampa pranešimu. *Hermeneuein* - poetų sakymą nurodantis išaiškinimas. Pranešimo supratimo būdą mums atneša ir pateikia poetai⁸¹. Kalbos esmės mąstymas neša žinią apie patį buvimą, kuris metafizikos istorijoje atibojamas nuo buvinio buvimo. Žmogus yra „benamis“⁸² metafizinėje buvimo sampratoje, kuri remiasi perskyra tarp kalbos ir žmogaus. Pasilikimas su kalba reiškia „mirtingojo“ kaip „mirtingojo“ buvimą „dvejojume“, hermeneutiniame ryšyje⁸³. Heideggeris kalba apie hermeneutiką kaip buvimą hermeneutiniame ryšyje. Kada siekiama apimti, dingsta konkreti prasmė kalboje. Privalome grįžti prie to, kas konkrečiu tam, kad atpažintume buvinio buvimo ir buvimo skirtumą, jų „dvejojume“, kuriame vyksta buvinio buvimo su buvimu paprasto ryšio atvėrimas.

Klausantis būnama kalbos tikrovėje. Taip kuriasi pranešimo prasmė: tai kas praėjo turi buvimą, tame, kas buvo mąstyta, mąstoma kitų, ne to paties atkartojimu, bet įnešimo savęs į bendrumą. Kalba yra „surinkimas“ (*das Selbe*), kuris „užtrunka“. Šalia aptariama ir „hermeneutinio rato“ terminas, kurio Heideggeris atsisako, kadangi šnekėjimas apie ratą visada dirbtinis. Jis nesuteikia pradinės hermeneutinio ryšio patirties⁸⁴. Iš tiesų šis teiginys skamba kaip asmeninio pobūdžio pastebėjimas, kita vertus, tai ir intymumas su sakomu dalyku. Tai nėra atsisakymas kalbėti ir toks kalbėjimas neišvengiamas, jo teigimu, netgi būtinas. Tačiau tokiu būdu, kad žmogus „palenktas“ buvimui ryšyje: „žinianešys privalo ateiti iš pranešimo. Tačiau kartu jis privalo prie jo artėti“⁸⁵ – kaip gražintas, jau kitoks artimumas (susiję su „Įvykio“ (*Ereignis*) sąvoka).

3. Kalbos patirtis

3.1. „Įvykis“

⁷⁹ Ten pat. P.28.

⁸⁰ Ten pat.

⁸¹ Ten pat. P.29.

⁸² Heideggeris M. „Apie Humanizmą“ // *Gėrio kontūrai*. Vilnius : Mintis. 1989. P.242.

⁸³ Heidegger M. „A Dialogue on Language“ // *On The Way To Language*. Harper & Row. 1971. P.32.

⁸⁴ Ten pat. P.51.

⁸⁵ Heideggeris M. „Iš japono ir klausinėjančiojo pašnekesio apie kalbą“ // *Rinkiniai raštai*. Vertė: A. Šliogeris. Vilnius: Mintis. 1992. P.404.

Mano nagrinėjamo santykio su kalba tema, tai, kaip Heideggeris supranta laiką (*Zeit*) svarbus pačiai kalbos sampratai, jos raidai. Skaitant, analizuojant Heideggerio darbus, laiko klausimas nebyliai įtakoja Heideggerio kalbėjimo būdą ir tekste nagrinėjamo klausimo plėtotę, jo eigą.

Heideggeris teigia, kad mes traktuojame laiką dviem būdais, vartojant jo ankstyvąją terminologiją, kalbant apie buvimo struktūrą, kaip: „parankumas“ ir „buvimas-priešais“. Technologinis žmogaus buvimo būdas, modernybės laikais, kuris yra Heideggerio vėlyvųjų darbų tematikos akiratyje, pateikiamas pavyzdžiu, kaip žmogus patiria laiką dabarčių seka: „Atrodo, kad mes apskaičiavome laiką tuojau pat ir apčiuopiamai prieš mums paimant laikrodį ar chronometrą“⁸⁶. Kadangi laikas suprantamas objektiškai, mažomas apibrėžimais, jam trūksta kalbos, apribojant, neatsižvelgiant į patiriamą laiką.

Heideggeris mąsto laiko ypatybę, kuri, jei „leisime“ sau pamatyti, „žengdami žingsnį atgal“, „pasirodo“ Vakarų filosofijos istorijoje. Pagal įprastą laiko sampratos formuluotę, laikas yra linijinis. Kaip teigia Heideggeris mes niekada nemąstome laiko iš tokios perspektyvos, – žvelgdami į dabartį, „dabartėjimo“ prasme (graikiška reikšme)⁸⁷. Praeitis (*Vergangen*), dabartis (*Gegenwart*) ir ateitis (*Zukunft*) išsitiesusios viena per kitą, buvimo „dvejopumo“ atžvilgiu, ką Heideggeris vadina „keturdimensiniu“ laiku arba „laiku-erdve“ (*Zeit-Raum*)⁸⁸. Buvimas kaip toks visada yra tame, kas jau duota. Tačiau tai, kas duota nėra nei visiškai praėjęs, nei pasiekiamas iššyk, bet reikalingas „atverties“.

Heideggeris įžodina buvimą ir laiką drauge kaip „įvykį“ (*Ereignis*). Tačiau, kaip teigia Heideggeris, įvardindami „įvykį“, kuris „duoda buvimą“ („yra“ *Es gibt*), „duoda laiką“⁸⁹, žodis lengvai virsta sąvoka, kuriai pagal tradicinį požiūrį pakanka apibrėžimo, apimant buvimą. Ir visgi, ar įvardinimas lengvai suprantamas? Ar šis įvardinimas mus „atpalaiduoja“?⁹⁰ Šioje vietoje gali pasitarnauti R. Rorty straipsnyje randama mintis apie vėlesnius Heideggerio kalbos apmąstymus: „Heideggeris atsitraukė nuo sakinių ir diskurso, į atskirus žodžius – žodžiai, kurie turėjo būti palikti kai tik jie nustojo būti užuominomis [Winke] ir tapo ženklais [Zeichen], kai tik jie įėjo į ryšius su kitais žodžiais ir taip tapo įrankiais tikslams užbaigti“⁹¹.

⁸⁶ Heidegger M. *On Time and Being*. Harper & Row. 1972. P.11.

⁸⁷ Ten pat. P.11.

⁸⁸ Ten pat. P.14.

⁸⁹ Ten pat. P.19.

⁹⁰ Ten pat.

⁹¹ Rorty R. „Wittgenstein, Heidegger, and the reification of language“ // *The Cambridge Companion to Heidegger*. Ed. Charles B. Guignon. Cambridge University Press. 1993. P.339.

3.1. Žodžio reikšmės išsaugojimas

Kada norime aptarti, pabandyti suprasti kalbos esmę, jos vietą, iš kurios ir su kuria iškyla visa Vakarų filosofijos tradicija, atsiduriame metafiziškai vartojamos kalbos akiratyje. Įprastai kalba visada pateikiama objektiškai. Kai norime ką nors prasmingo pasakyti kas priklauso kalbai, ji tampa objektu, kadangi „kalbą“ siekiama suprasti kartu ir iš karto, pagauti jai priklausančią esmę kitomis formaliomis sąvokomis ir formalizuotais jų sąryšiais, sugrupuoti, apriboti vienu kalbos „matymo“ modeliu. „Kalbos“ sąvokos tradicinės vartosenos, filosofijos istorijoje, Heideggeris atsisako tuomet, kai mąsto kalbos esmę. Heideggeriui kalbos esmės klausimas nėra „kalbos“ sąvokos mąstymas, su kuria įveliamas metafizinis kalbėjimo būdas ir kalba pasisuka apie kalbą kaip objektą. Kalbos vartojimas susijęs su „reikšmės“ sąvoka.

Heideggeris pateikia patį bendriausią, kalbos apibrėžimą: „Kalba yra buvimo namai. Jos prieglobstyje gyvena žmogus. Mąstytojai ir poetai yra šio prieglobsčio sargai“⁹². Kalba arba „buvimo namai“ siejama su buvimo „dvejopumu“⁹³, išsaugojimo prasme. Šis kartu pakankamai konkretus ir išplaukia iš sąsajos su tuo, ką galima pavadinti žodžio taupumu, nes kalbama apie mąstytojus ir poetus. Mąstytojas čia Heideggeriui ne tas pats kas „filosofas“, nes šio žodžio vartojimas susijęs su metafiziko vardu⁹⁴.

Traktate „Apie Humanizmą“ rasime tokią pastraipą, kurioje skaitytojui paaiškinamas ne lengvai „pagaunamas“ Heideggerio minties su jos raiška, būdas: „Juk nei pavadinimo, nei nuo jo priklausančios sąvokų kalbos skaitytojas nepermąstys remdamasis apmąstomuoju dalyku, o priešingai: pats dalykas bus suprastas iš išsaugotų pavadinimų įprastinės reikšmės“⁹⁵.

„Kalbos“ sąvoką Heideggeris sieja su neapmąstyta kalbos prigimtimi. Todėl „kalbos“ sąvokos vartojimas tampa dviprasmiškas. Tik vėliau Heideggeris suranda žodį, kuris atitinka tai, ką jis turi omeny vartodamas „kalbos“ sąvoką. Šis žodis yra „Sakymas“ (*Sage, Saga*): „Žodis „Sakymas“ reiškia: sakymas ir kas pasakyta jame ir ką galima pasakyti“. Ką „sakyti“ reiškia?: Greičiausia tą patį kaip „parodyti“ leisti pasirodyti ir leisti švytėti prasme, bet kaip užuomina“⁹⁶.

Mąstymas pasitinka tai, kas buvo mąstyta, iš ateities. Mąstomas dalykas iš dalies dar tik bus mąstomas, nes tai susiję su pačia mąstymo prigimtimi. Abu turi atsiskleisti ir atskleisti vienas kitą, tokiu būdu gali įvykti buvimo atvertis kaip „Sakymas“. Kita vertus, Heideggeris taupiai vartoja žodį „Sakymas“, tik ten, kur pasirodo „Sakymas“. „Sakymas“ nėra vieno žodžio pakeitimas kitu. Tokiu būdu, mąstančiu žodžio vartojimu, įvardinimu, kuriamas „Sakymas“.

⁹² Heideggeris M. „Apie Humanizmą“ // *Gėrio kontūrai*. Vilnius : Mintis. 1989. P.225. A. Šliogerio vertime: „būtis“, pakeista į „buvimas“, kuris vartojamas visame darbe.

⁹³ Heidegger M. „A Dialogue on Language“ // *On The Way To Language*. Harper & Row. 1971. P.26.

⁹⁴ Dreyfus L. Hubert. *Later Heidegger*.

⁹⁵ Heideggeris M. „Apie Humanizmą“ // *Gėrio kontūrai*. Vilnius : Mintis. 1989. P.254.

⁹⁶ Heidegger M. „A Dialogue on Language“ // *On The Way To Language*. Harper & Row. 1971. P.47.

Žodžio reikšmės pasikeitimas priklauso ne tik nuo žodžio vartojimo paskirties, bet ir pats žodžio supratimas kaip mano dalyvavimas žodžio reikšmės pasirodyme ir prasmės kūrimesi. Žodžio reikšmės pasikeitimas susijęs su paties kalbos vartojimo pasikeitimu. Kalba pažymimas pats veiksmas, veikimas, ne mechaniškas, bet jau reiškiantis, prasmingas: artojas aria žemę, poetas kuria eiles, kas yra susiję su įgūdžiais, meistriškumu ir mūsų tapatybėmis.

Reikšmės pakeitimas čia turi būti siejamas ne su savavališku veiksmu, tačiau tik tokiu atveju jei tas reikalinga ir padeda atsiskleisti prasmingai sąvokos vartosenai. Kitas dalykas, kuris taip pat turi būti pažymėtas apie sąvokos reikšmės pakeitimą susijęs su poetiniu kalbėjimu. Viena vertus, galima pamanyti, jog šis sąvokos pakeitimas kaip jo išlaisvinimas (kuris greičiau susijęs su buvimu) yra kažkas panašaus į reikšmės pakeitimą beveik bet kuo arba į papildomą puošmeną. Tačiau žodžio, sąvokos vartojimas čia susijęs su tuo, ką Heideggeris kalba apie „pirmykštį mąstymo esmės skurdą“⁹⁷, tas pats galima sakyti liečia ir sąvokos reikšmės pakeitimą, kuris labiau susijęs ne su papildoma arba vienos reikšmės pakeitimu kita, bet jos „naujumo“ atsisakymu ir įvedimu į dar niekada prieš tai nemąstyta jos santykį su istorišku buvimu ir kaip jame ši pasirodo ir atsiskleidžia, buvimu ir buvinio kaip buvinio buvimu „dvejopume“. Žodžio pavartojimas priklauso nuo to ar tuo žodžiu pavyksta parodyti šiuos sąryšius, o ne išplečia tematiką žodžių gausa.

3.3. Poetinis kalbėjimas

Kalbos mąstymu, pirmiausia Heideggeris siekia parodyti, jog ryšys su kalba yra visuomet konkretus jos vartojimas ir kartu nesuvaržyto žvilgsnio reikalavimas. Filosofijos kalba, kryptanti su pretenzija į mokslinę kalbą, susaisto supratimą ir gebėjimą mąstyti žodį su objektu. Tuo tarpu Heideggeriui rūpi paties fenomeno pasirodymas kalboje. Kalbos patirtis, kurios mes patys nesukuriame, yra šis pats kažkas, kuris ateina, įvyksta, praeina⁹⁸. Patirtis su kalba tuomet reiškia leisti sau iš tikrųjų būti susirūpinusiu iš buvimu kalboje. Filosofija nėra joks ypatingas suvokimo būdas, nebent ji pati ypatingai save tokią pateikia. Kalbos klausimo nekėlimas yra kartu ir svarstomo dalyko pagrindo nesupratimas, sukelia sunkumų kalbėti ir kalbėjimu suprasti mums rūpimus dalykus – kalbos klausimą. Būti konkrečiais ir žiūrėti iš esmės. Heideggeris kalbėdamas apie žodžius kiekvienu atveju ieško išsakyto žodžio esmės, kuri susijusi su pačiu žodžio vartojimu, jo apibrėžto vartojimo ne kombinatoriniais tikslais.

Patirties konkretumas nėra nieko subjektyvaus, kadangi jis nejudą sąvokinėje subjekto/objekto perskyra paremtoje logikoje. Konkreti patirtis reiškia žmogiška. Heideggerio

⁹⁷Heideggeris M. „Apie Humanizmą“ // *Gėrio kontūrai*. Vilnius : Mintis. 1989. P.259.

⁹⁸Heidegger M. „The Nature of language“ // *On The Way To Language*. Harper & Row. 1971. P.57.

kalbos supratimą analitinė kalbos filosofija laikytų metafiziniu, kadangi jos tyrimas sukasi apie kalbą kaip objektą, ieškant prieigos prie sisteminės kalbos prigimties visuminės analizės.

Su prigimties pavadinimu randasi įvairiausios filosofinės objektyvuojančios argumentacijos. Kalbos prigimties klausimo svarstymas įprastai „užkloja“ kalbą, koku nors pasakojimu apie ją. Kalba ne nurodo į kažką, bet visada yra apie kažką. Kalbos prigimtis pasirodo kaip apie kažką. Heideggeris sako, kad mes niekada dar nemaštėme kalbos esmės kaip graikiško *aletheia* (ἀλήθεια). Mąstyti pirmapradiškiau reiškia „išžiūrėti“ ir mąstyti reiškinio reiškimąsi, kuris kaip įvykis liko neapmąstytas, todėl „šis žvilgsnis tam tikra prasme yra graikiškas, o kartu to, į ką išžiūrima, atžvilgiu jau negraikiškas“⁹⁹: graikų *phainomena* (φαινόμενα) svetimas objektiškumas.

Kalbos mąstymas turi priartėti prie paprasčiausio mūsų ryšio su kalba atpažinimo. Jis turi kilti iš kalbos ir likti su kalba, kalboje. Heideggeris vartoja graikiško fenomeno sąvoką, nes turime prie jo sugrįžti. Mokyti nuolatos grįžti prie to paties, paprasto ryšio su kalba atpažinimo.

Heideggeris kalbos mąstymu klausia: „kokiame ryšyje su kalba gyveni?“ ir kartu sekančiu klausimu atsako: „kaip mes galime būti artimi kalbai kitaip nei kalbėdami?“ Tačiau „mūsų ryšys su kalba yra neaiškus, miglotas, beveik nebylus. Todėl čia gali būti naudinga mums atsikratyti savo pačių įpročio visada girdėti tik tai, ką mes jau suprantame – su vieninteliu ketinimu, parodyti galimybes, kas mums leistų tapti atidžiais kalbai ir mūsų ryšiui su ja“¹⁰⁰. Heideggerio įvestas skirtumas tarp žodžių „girdėti“ ir „klausytis“, „liūdnas“ ir „melancholiškas“ iliustruoja žmogaus buvimą ryšyje su kalba.

Nėra tapataus kalbėjimo apie kalbos esmę, tapataus su kalbos esme. Tačiau kalbos esmė pasirodo kalbėjime, jos nerasime niekur kitur, tik pačioje kalboje.

Suprasti kalbos esmę Heideggeriui reiškia ją patirti. Kalbos patirtis, priklausomai nuo kalbos vartojimo būdo, buvimo ryšyje su kalba arba iš įsteigto santykio su kalba, gali būti keista, neįprasta. Kas yra ta kalbos patirtis? Ji randasi tuomet, kai negalime rasti tinkamo žodžio tam, kas mums rūpi. Šis momentas siejamas ne su manim kaip subjektu, bet su tuo, kas negali būti „priskiriama išraiškos fenomenams“ (metafiziniu kalbos supratimu). Jis nesusijęs su ištariamu garsu, mentaliniu vaizdiniu ar reprezentacijos ne galimybe kaip išvada, jog čia yra kažkas paslaptinga ir nepagaunama. Šį tarpą praleidžiame, nes dėmesys yra nukreiptas į ieškomo žodžio suradimą. Tačiau kartu, Heideggeriui tai yra vieta, kurioje kalba pasirodo kaip kalba: jis nenori kalbos aiškinti remdamasis kažkuo kitu nei ji pati¹⁰¹.

Kartu ši situacija pažymi ir tai, jog lengvai įpuolame į kalbėjimą, kurdami istoriją apie nesurastą žodį, būtent tikslu tuoj pat apibrėžti, apimti, nurodyti, neskiriant dėmesio „patyrimo

⁹⁹ Heideggeris M. „Iš japono ir klausinėjančiojo pašnekėsio apie kalbą“ // *Rinktiniai raštai*. Vertė: A. Šliogeris. Vilnius: Mintis. 1992. P.395.

¹⁰⁰ Heidegger M. „The Nature of language“ // *On The Way To Language*. Harper & Row. 1971. P.58.

¹⁰¹ Heidegger M. „Language“ // *On The Way To Language*. Harper & Row. 1971. P.191.

momentams, kuriuose pati kalba iš toli ir greitomis paliečia mus savo esminiu buvimu¹⁰². Ir vis tik kas yra tas momentas – negalėjimas surasti tinkamo žodžio, įvardyti tam, kas mums rūpi, mus slegia ar padrašina?¹⁰³ Tai yra iškritimas iš įprasto santykio su kalba.

Poetinė kalbos patirtis nėra reprezentuojantis pavyzdys, nors ir gali tokiu pasirodyti. Heideggeris poezijoje mato būtent patirties su kalba būdą. Kuomet klausiamo, koks tai būdas? Heideggeris nurodo raktinį žodį – „kelias“.

Metafizinio kalbos žodyno analize Heideggeris išreiškia nepritarimą pozicijai, kuri dominuoja neigiama prasme, kadangi yra neteisingais svertais nulemiama būti dominuojančia. „Kaiminystės“ (*Nachbarschaft*) sąvoka pakeičia opozicinės perskyros sąvoką. Metafizinių sąvokų dehierarchizavimas paženklinamas ne tik metafizinio, technologinio ir mokslinio drauge, išbandymo, tačiau kartu siekiama skirtumo kaip vidurio. Erdvė ir laikas suredukuojami kaip: ir čia ir ten. Heideggeris pažymi, jog tai nėra adaptacija, pritaikymas.

Dar „Buvime ir laike“ Heideggeris iškelia klausimą apie „mirusias“ kalbas. Svarstydamas kalbos fenomeną, Heideggeris mini Vakarų filosofijos istorijoje, kalbą pažyminčius terminus: *glossa, lingua, langue*¹⁰⁴. Greičiausiai metafizikos žodyną Heideggeris taipogi pavadintų „mirusia“ kalba. Kalba virsta informacija, žodžiai pažymi užbaigtą patirtį praityje. Tuo pačiu kalba suprantama kaip kalbėjimo aktas, kalbėjimo organų (burnos, lūpų, liežuvio) aktyvacija¹⁰⁵. Šis požiūris į kalbą savo ruožtu sukuria iliuziją, jog kalbėjimo aktas ir kalbos fenomenas reiškia viena ir tą patį, kad pats kalbėjimas atitinka kalbos fenomeną. Apie kalbą vaizduojamasi, jog ji yra žmoguje. Panašūs samprotavimai susiję su kalbos fenomeno redukcija į vokalizaciją. Garsas apribojamas iki pojūčių, tačiau garsas nėra vien tai, kas fiziška, ką mes vadiname garsu. Kadangi kalbos garsai nebuvo tinkamai apmąstyti, Heideggeris pasitelkia F. Hölderlino „poetinį sakymą“, giesmėje „Germania“: „kalba yra burnos žiedas“¹⁰⁶.

Heideggeris pristato du patirties su kalba atvejus. Vienas jų ateina iš kasdienės žmogaus situacijos, kurioje patirtis su kalba lieka nepastebėta. Todėl tai, kas pasiliko neįvardinta ir neapmąstyta jis suranda poezijoje, poeto patirties su kalba „sakymo būde“. Pertraukianti kasdienybės tėkmę, poetinė kalbos patirtis iškyla visų įprastų santykių su kalba pasitraukimu. Kaip ir kiekvienam savas buvimas, buvimas poetu, reiškia siekti, šiuo atveju, patirties su kalba galimybių, ir išauginti ją iki eilėraščio ar poemos sukūrimo.

Poetinę kalbos patirtį Heideggeris pristato per mąstymo ir poezijos „kaimynystės“ santykio išsklaidą. Paskaitoje „Kalbos prigimtis“ Heideggeris remiasi Stefano George'o eilėraščiu „Žodis“. Eilėraščio „Žodis“ interpretacijoje visas Heideggerio dėmesys krypsta į paskutinio posmo eilutę,

¹⁰² Heidegger M. „The Nature of language“ // *Poetry, language, thought*. Harper & Row. 1971. P.59.

¹⁰³ Ten pat. P.59.

¹⁰⁴ Ten pat. P.96.

¹⁰⁵ Ten pat.

¹⁰⁶ Ten pat. P. 99. Tekste, anglų kalba, šis teiginys skamba taip: „language is the flower of mouth“.

kurioje, kaip Heideggeris teigia, sutelkiama visa poeto patirtis su žodžiu: „kur trūksta žodžio jokio daikto negali būti“¹⁰⁷. Su daikto ir žodžio santykio svarstymu kartu išbandoma mąstymo ir poezijos „kaimynystė“. Žodžiu „ryšys“ savotiškai galima pažymėti patį jo kūrimosi procesą. Poetinėje kalbos patirtyje vyksta ryšio tarp daikto ir žodžio ieškojimas.

Į klausimą, kas yra kalbos patirtis, pagal Heideggerį, turi atsakyti mąstymo ir poezijos svarstymas. Heideggeris nepateikia jų santykio išankstinio apibrėžimo, tuo pačiu atkreipdamas dėmesį į faktą, jog mes retai kada mąstome kaip santykis įsteigiamas. Mąstyti ir poezija čia nėra nei objektai, nei jų tarpusavio sąveikavimo rezultatas. Pats svarstymas turi atskleisti, atsakyti į klausimą: kas yra santykis? Judviejų santykis kuriamas palaipsniui ir randasi kaip pats priėjimas ir sugrįžimas prie klausimo, supratus klausimą.

Mąstymo ir poezijos santykis įveda skirtingus kalbos vartojimo būdus. Poezija šiuo atveju turinti parodyti kelią į kalbos patirtį ir „transformuoti“ mūsų supratimą apie tai, kas yra kalba. Mąstymas turi sekti ir „įsiklausyti“ į poezijos kalbėjimo būdą. „Įsiklausymas“ čia pažymi poezijos ir mąstymo „kaimynystę“. Poetas kaip ir mąstytojas, kiekvienas savaip atskleidžia ryšį su kalba, savo buvimu kalboje. Skirtumas tarp poezijos ir mąstymo „sakymo būdų“ yra jų „kaimynystės“ išsaugojimas, skirtingu „kaimynystės“ supratimu, vienas kito atžvilgiu: „Kokiame krašte pati kaimynystė turi savo vietą, kiekvienas iš jų, mintis ir poezija, apibrėš skirtingai, bet visada taip, kad jie ras save toje pačioje vietoje“¹⁰⁸.

Vėlgi reikia grįžti prie paties svarstymo eigos klausimo. Kadangi jų santykio svarstymo tikslas yra išsaugoti kalbėjimo būdų skirtingumą, pats apmąstymas, kaip Heideggeris teigia apie patį jų pobūdį, lieka paruošiamasis.

Skirtingą mąstymo ir poezijos kalbą atitinka žodžio ir daikto ryšio skirtinga traktuotė. Mąstymo kalbai būdinga konceptualaus metodo taikymas. Mokslinis teiginys ignoruoja žmogaus ryšio su kalba klausimą. Mąstymo ir poezijos santykio svarstyme, mokslinės kalbos klausimas

¹⁰⁷ Ten pat. P.60. Eilutė, anglų kalba: “where word breaks off no thing may be”, kartu su visu eilėraščiu:

The Word

Wonder or dream from distant land

I carried to my country's strand

And waited till the twilit norn

Had found the name within her bourn –

Then I could grasp it close and strong

It blooms and shines now the front along...

Once I returned from happy sail,

I had a prize so rich and frail,

She sought for long and tidings told:

“No like of this these depths enfold.”

And straight it vanished from my hand,

The treasure never graced my land...

So I renounced and sadly see:

Where word breaks off no thing may be.

¹⁰⁸ Ten pat. P.70.

nėra plačiai aptariamasis ir funkcionuoja kaip perspėjimas apie poetinio teiginio galimą pavertimą tvirtinimu (*Aussage*). Neopozicinio poezijos ir mąstymo santykio kūrimąsi lydi poetinės kalbos vertimo tvirtinimu grėsmė. Pavojus paversti poetinį teiginį tvirtinimu, užbėgiant už akių, pirma jų dialogo patirties, buvimo drauge, teorizuojant poetinį teiginį. Tuomet jų „susitikimas“ neįvyksta, kaip abipusio buvimo iš kalbos patirties (perdavimo).

Poezijos kūrinys gali „tylėti“, sugriautas poetinio kalbėjimo analizės ir nagrinėjimo, kuris išskaido ir paverčia jį aiškinimu. Tiesioginės nuosakos teiginys iškreipia poetinio teiginio prasmę. Sisteminiis poetinio teiginio formalizavimas suardo ir pakeičia jame nustatytus žodžių ryšius, tokiu būdu teiginys nebegalimas kaip poetinis teiginys.

Poetinis kalbėjimas virtęs tvirtinimu tampa „nekalbinis“¹⁰⁹. Todėl mąstymo ir poezijos santykio atskleidimas kartu priklauso ir nuo atsižvelgimo į mokslinio kalbėjimo būdo paskirtį. Mąstymo ir poezijos santykio svarstymą taipogi galima būtų pavadinti ir mokslinės kalbos „gražinimu“ mokslui.

Paverstas tiesioginiu teiginiu *apie* tai, kas yra sakoma, iš dalies dėl savo formos kaip tiesioginis sakinytis, suprantame nebe tai, kas yra šis poetinis teiginys. Pati tiesioginio teiginio forma pagal savo paskirtį leidžia suprasti tik kaip tvirtinimą ir traktuoti jį kaip tvirtinimą. Kalbos kaip išraiškos samprata ir poetinį teiginį ir tiesioginį teiginį padaro tuo, kas jie nėra ir jiems nepriklauso.

Taigi mąstymo ir poezijos santykio aptarime, „mąstymo“ sąvoka vartojama plačiąja prasme. Poezijos dėmesys žmogaus ryšiui su kalba atveda mus prie patirties su kalba. Tuo tarpu poetinės patirties mąstymui, reikia atsisakyti aiškinimo apie poetinį teiginį.

Pati mąstymo ir poezijos santykio svarstymo idėja – matyti kalboje atsiveriančią kalbėjimo būdų įvairovę, kalbos daugiareikšmiškumą, vertinti skirtingus kalbėjimo būdus, jų prieigas.

Žmogaus ryšio su kalba svarstymai yra poeto ir mąstytojo duona, jų kasdienybės dalis. Kalba skirtingais būdais dalyvauja kiekvieno buvime, atskirai ir kartu. „Kalbos buvimas – buvimo kalba“. Šį Heideggerio posakį galime svarstyti taikydami objekto ir predikato terminus, su kuriais susiduriame moksliniuose teiginiuose ir filosofijoje. Tačiau nenukrypstant nuo pagrindinio klausimo, reikia atitraukti dėmesį nuo gramatikos svarstymų, prisimenant, jog kalbos esmė apibrėžiama ne jai priklausančiais terminais. Kokie yra kalbai priklausančios terminai? Atsakant į šį klausimą, pavyzdžiu gali būti anksčiau paminėta „kalbos“ sąvoka, kurios Heideggeris nori atsisakyti. Šiuo atsisakymu paseka taip pat ir poetas. Poetas atsisako požiūrio, jog kažkas gali būti tuomet, kai trūksta žodžio. Atsisakoma paversti kalbą tuščia sąvoka, nutraukti ryšį su tuo, kas duoda buvimą, jo buvimą poetu, daikto *kaip* daikto buvimą, kalbos *kaip* kalbos buvimą. Tuomet poetas ir mąstytojas įžengia į kalbėjimą iš kalbos patirties: „kalbos buvimas –

¹⁰⁹ Heidegger M. „Language in the Poem“ // *Poetry, language, thought*. Harper & Row. 1971. P.160.

buvimo kalba“. Šalia galima prisiminti ir graikišką žodį *aletheia* (ἀλήθεια): neskiriamas būdas, kuriuo pasirodo nuo pasirodymo. Nėra atskirties tarp kalbos ir tikrovės, jos yra viena. Kalbos prigimties konceptualus apibrėžimas skirtas dar kartą patvirtinti kalbos buvimą, sąlygojamas metafizinio mąstymo būdo. Poeto ir mąstytojo „kaimynystė“: kalbos patirtis, kuri yra „mąstanti patirtis“.

Heideggeris kalba apie konkretumą, grįžimą prie konkrečios savo situacijos, konkrečios mąstymo situacijos. Galbūt todėl Heideggeris sako, kad jis toks sunkus šis posūkis link nesisteminio, neapriboto mąstymo, kalbos kaip objekto. Todėl kartu yra sunku pastebėti, mąstyti poezijos ir mąstymo „kaimynystę“. Pati „kaimynystė“ negali būti iškelta pirma santykio, nes ji turi būti iškelta per patį santykį.

Kaip teigia Heideggeris, ryšį suprantame iškart daiktiškai ir retai susimąstome kaip, kokių būdu, iš kur ateina ryšys, ir kas jis iš tikrųjų yra *kaip* ryšys?¹¹⁰

Kodėl ypač dabar, pasak Heideggerio reikia dialogo tarp poezijos ir mąstymo? Poezija ypač dėmesinga žodžiui ir kalbai, ji vyksta iš buvimo kalboje, įeiti į šio santykio mąstymą, dialogu su poezija, mokytis atidos žodžiui, kalbos „sakymo būdams“: „Pats žodis yra ryšys, kuris kiekvienu atskiru atveju išlaiko daiktą savyje tokiu būdu, kad jis „yra“ daiktas“¹¹¹.

Kai kalba netampa objektu ir tai, kas pasakoma, yra išvien su žmogaus buvimu kaip dermė, kuri skamba ir yra išdainuojama, iš kalbos buvimo žmogaus buvime, kai išgirstas paties buvimo aidas iš kurio ir prie kurio grįžtama kaip šaltinio.

„Sakymas“ kuris nežino objektyvacijos. Mes gyvename „Sakyme“. Tradicija yra tai, ką mes turime, tačiau kur link einame visada lieka kaip kelionė, mokantis pasikliauti buvimu kelyje.

3.4. Žinojimas *kaip*

Vienintelis santykio su kalba apmąstymų tikslas: sugrįžti į ten, kur jau esame.

Heideggeris ankstyvuoju periodu pristato „ikiontologinę“ pasaulio, žmogaus buvimo bendrą struktūrą. Vėliau jis pereina prie skirtingų žmogaus buvimo būdų pasirodymo, nepalikdamas *Dasein* interpretacijos. Tačiau „Buvime ir laike“ „nerimas“ (*Angst*) nebeinterpretuojamas kaip tikros *Dasein* struktūros išvalgos šaltinis, ikiontologiškai prieinamas kiekvienam žmogui, kurį hermeneutinė fenomenologija gali atverti; dabar jis perskaitomas kaip „buvimo užmarštis“ patirtis nepaprastai būdinga modernybės laikams¹¹². Heideggeris apmąsto buvimo klausimo užmarštį modernybėje. Metafizikoje abejonės įveikimas iš tiesų yra abejonės įsteigimas.

¹¹⁰ Heidegger M. „The Nature of language“ // *Poetry, language, thought*. Harper & Row. 1971. P.83.

¹¹¹ Ten pat. P.66.

¹¹² Dreyfus L. Hubert. *Being-in-the-World: A Commentary on Heidegger's Being and Time, Division I*. Cambridge, MA: MIT Press. 1991. P.336.

„Buvime ir laike“ atsiverianti kalbos traktuotė susijusi su Heideggerio laikymuši perskyroj su tradicija, reprezentaciniu mąstymu apie buvimą, kaip buvinių buvimą (*Sein des Seiendes*). Vis dėlto vienas iš Heideggerio kalbos analizės bruožų vėlyvuoju periodu yra neopozicinis reprezentacinio kalbos modelio mąstymas. Filosofijoje, kurioje pripažįstama vienas kalbėjimo teorizuotas būdas, tvirtinimais, steigia atskirtį kalboje. Filosofinis kalbos žodynas dėl kalbos sisteminio vartojimo (sisteminio mąstymo), byra kai pajudinamas bent vienas jo elementas. Vis dėlto šis sudvejintas kalbos vartojimas, t.y. taikymo išplėtimas, leidžia priartėti ne daugiau nei jo funkcijų aptarimas, arba kalbėjimas vadovaujantis opozicijomis, laikant vieną jų atskaitos tašku.

Technologinis žmogaus buvimo būdas, kurį Heideggeris diagnozuoja kaip buvimo klausimo apskritai užmarštį (kas jau nebesutampa su subjekto ir objekto terminais), yra „reikalaujantis“, „įrėminantis“ (*Ge-Stell*) ir „skubinantis“, kitaip tariant, informuojantis, tačiau ne mąstantis, t.y. nereflektuojantis. Todėl Heideggeris kartu supranta, kad labiau nei kada nors, reikalinga grįžti į ten, kur jau esame („čia-buvimu“), kas taip tolima ir kartu taip artima. Savo buvimo būdo atpažinimas jokių būdu nėra metodika, ar kokia nors sistema, kuria įmanoma apdoroti galimus ir negalimus žmogaus mąstymo procesus, sprendimui, paieškos. Heideggeris pažymi kaip nepastebimai vartodami filosofinį žodyną atitrūkstama ir pamirštama apie žmogaus ryšį su kalba, apie žmogaus buvimą kalboje arba, kitaip tariant, jog mūsų buvimas atskleidžiamas kalboje ir reikalingas žmogaus.

Heideggeris vėlesniuose savo darbuose mąsto taip pat žmogaus buvimą su daiktais. Technologinis čia nereiškia technikos¹¹³. Daiktas jau reiškia mūsų buvimą su daiktais. Todėl šio žmogaus buvimo būdo mąstymas nėra faktinis, statiškas. Šioje vietoje Heideggeris kalba apie mūsų praktikas, ryšį su daiktais, kuris ir parodo mūsų buvimo būdą. Įsteigta perskyra tarp žmogaus patirties ir pasaulio pažinimo kyla iš, ir yra išvestinė, jų pirminio buvimo vienovės: „Mes ne tik esame įtraukti į pasaulį, bet mūsų tapatybės jausmas, kas mes esame, negali būti atskirtas nuo mus supančio pasaulio. Mes esame kas mums mūsų gyvenime svarbu“¹¹⁴.

Kadangi mes jau visada esame savoje kultūroje, iš kurios negalime pasitraukti ir stebėti ją iš šalies, jau artikuluojame savo „pasaulį“, turime atsigręžti, kaip Heideggeris siūlo, žvelgdami istorinio žmogaus buvimo būdų, atsekti „pėdsakus“, kuriais pasikliaudami mes sekame žmogaus buvimo istoriją (kuris lieka istoriniu) kaip buvimo „dvejopumą“. Istorinis žvilgsnis į kalbą kaip gyvenamą žmogaus, atveria laikinę struktūrą kalboje, buvimo prasme. Žodžiai „gyvena“ savo kurį laiką kalboje.

¹¹³ Dreyfus L. Hubert. *Heidegger*.

¹¹⁴ Blattner W. *Heidegger's Being And Time: A Reader's Guide*. Continuum. 2006. P.12.

Heideggerio kalbos sampratoje galima išskirti dvi kalbos interpretacijas, t.y. apie kalbą kalbama pačia plačiausia ir bendriausia prasme, kurioje įvyksta „pasaulio“ „atvertis“, ir kita, poeto ir mąstytojo atveju, kurie „atverti“ kalboje, kiekvienas jų savaip, savo kalbėjimo būdu, „išstato“. Nors kalbos analizėje daugiausia kalbama apie mąstytojo ir poeto buvimą, tačiau taip pat joje iškyla ir valstiečio paveikslas. Valstiečio paveikslu Heideggeris svarsto kalbą pačia bendriausia prasme, kuomet valstiečio „pasaulis“, savo buvimu (valstiečiu – tapatybė kartu su „savęs-interpretacija“) kas jis yra, yra kalbiškas. Visa tai apjungia Heideggerio svarstymas apie mąstymą kaip žinojimą, ir reikalingumą modernybėje mokytis mąstyti: „Visas rankų darbas išsiskleidęs į mąstymą. Todėl pats mąstymas yra žmogaus paprasčiausias, ir dėl tos priežasties sunkiausias, rankų darbas, jei jis būtų atliktas tinkamu laiku”¹¹⁵. Pati paprasčiausia ir savo paprastumu įprasminanti žmogaus buvimo būdą yra Heideggerio mintis, jog žinojimas yra žinojimas *kaip*.

Kartais Heideggerio klausimai atrodo patys paprasčiausi, tačiau priverčiantys sutrikti. Jo apmąstymuose galima susidurti su pačios kalbos, iki ribos, supaprastėjimu, beveik iki tylos, tuo pačiu joje nerasdami kalbą grindžiančios „logistikos“.

¹¹⁵ Heidegger M. *What is Called Thinking?* Harper and Row. 1968. P.16.

Išvados

Kalbos formalizuotas vartojimas kaip metafizikos dalis „izoluoja“ žmogų nuo buvimo supratimo. Dėl kalbos tapatinimo su daiktais (į ką įeina kalbos funkcijų maišatis), daiktišku kalbos supratimu ir kalba ir tikrovė traktuojama per pačioje kalboje įsteigtą perskyrą ir ryšys tarp jų tampa nemąstomas. Filosofijos kalba, paremta subjekto/objekto terminais, tolina ir veda į gilesnę prarają tarp žmogaus ir jo buvimo būdo supratimo.

Buvimas gimtojoje kalboje, savos kultūros „pasulyje“, tampa „buvimo namais“ ir reiškia žmogaus buvimo būdo pasirodymą per kalbą. Kalboje Heideggeris iškelia kultūrą, bendrą žmogaus buvimo būdą. Kalba tampa paradigminis būdas (vokiečių poezija) parodyti tai, kas nepastebėta, persmelkta savos kultūros artikuliacija. Šalia randasi Heideggerio kritinė pažiūra į analitinės filosofijos metodų taikymą kasdienybei, kasdienei kalbai. Skirtingose nuo dominuojančio technologinio buvimo būdo kalbos praktikose pasirodo tai, ką mes artikuliuojame ir kokį „pasaulį“ kuriame.

Wittgensteino kalbos vartojimo būdų aprašymai kasdieniais paradigminiais atvejais parodo, jog taisyklės laikymasis ir reikšmės diferencijavimas priklauso nuo nusistovėjusių praktikų, socialiniu pagrindu. Sutarimas kyla iš kalbos vartojimo, paremto įpročiu.

Wittgensteinas pabrėžia kalboje komunikacijos funkciją. Kalba atsiskleidžia per pokalbį, ji yra kasdieniška, situatyvi. Heideggerio kalba remiasi istorine perspektyva, pasiliekant savoj kultūroj ir ją atpažįstant per „pokalbį“ su praeitimi. Vis dėl to abu filosofai kalba apie skirtingų kalbėjimo būdų palaikymo būtinybę kaip savos kultūros atpažinimą kalboje.

Literatūros sąrašas

Šaltiniai:

1. Heidegger M. *Being and Time*. Trans. John Macquarrie & Edward Robinson. Blackwell: Oxford & Cambridge. 1962. P.2-14, 49-77, 169-224.
2. Heidegger M. / Gadamer H.-G. *Meno kūrinio ištaka*. Vertė: J. Jonutytė, T. Sodeika. Vilnius: Aidai. 2003.
3. Heidegeris M. „Apie Humanizmą“ // *Gėrio kontūrai*. Vilnius : Mintis. 1989.
4. Heidegger M. *What is Called Thinking?* Harper and Row. 1968. P. 3-27, 64-73, 100-110, 132-147, 215-228.
5. Heidegger M. „Building, Dwelling, Thinking“ // *Poetry, language, thought*. Harper & Row. 1971.
6. Heidegger M. „Language“ // *Poetry, language, thought*. Harper & Row. 1971.
7. Heidegger M. „A Dialogue on Language“ // *On The Way To Language*. Harper & Row. 1971.
8. Heidegger M. „The Nature of language“ // *On The Way To Language*. Harper & Row. 1971.
9. Heidegger M. „The Way to language“ // *On The Way To Language*. Harper & Row. 1971.
10. Heidegger M. „Language in the Poem“ // *On The Way To Language*. Harper & Row. 1971.
11. Heidegger M. *On Time and Being*. Harper & Row. 1972.
12. Heidegeris M. „Iš japono ir klausinėjančiojo pašnekesio apie kalbą“ // *Rinktiniai raštai*. Vertė: A. Šliogeris. Vilnius: Mintis. 1992.

Literatūra:

13. Blattner W. *Heidegger's Being And Time: A Reader's Guide*. Continuum. 2006. P. 1-41, 84-108.
14. Dreyfus L. Hubert. *Heidegger*. (http://webcast.berkeley.edu/course_details.php?seriesid=1906978475) (2010 m. Liepos 15d.)
15. Dreyfus L. Hubert. *Later Heidegger*. (<http://socrates.berkeley.edu/~hdreyfus/hdreyfus189/>) (2010m. Liepos 15d.)
16. Dreyfus L. Hubert. *Being-in-the-World: A Commentary on Heidegger's Being and Time, Division I*. Cambridge, MA: MIT Press. 1991.
17. Hacker P. M. S., Baker G. P. *Wittgenstein: Understanding and Meaning*, V.1 of an Analytical Commentary on the Philosophical Investigations, Part I: Essays. Blackwell, 2005.

18. Hacker P. M. S., Baker G. P. *Wittgenstein: Understanding and Meaning*, V.1 of an Analytical Commentary on the Philosophical Investigations, Part II: Exegesis. Blackwell, 2005.
19. Inwood M. *A Heidegger Dictionary*. Blackwell: Oxford-Malden. 1999.
20. McGinn M. *Routledge Philosophy Guidebook to Wittgenstein and the Philosophical Investigations*. Routledge. 1997.
21. Pučiliauskaitė S. *Neteorinis kalbos mąstymas Wittgensteino filosofijoje*. Daktaro disertacija : humanitariniai mokslai, filosofija (01H) / Kaunas. 2003.
22. Rorty R. „Wittgenstein, Heidegger, and the reification of language“ // *The Cambridge Companion to Heidegger*. Ed. Charles B. Guignon. Cambridge University Press. 1993.
23. Vitgenšteinas L. „Filosofiniai tyrinėjimai“ // *Rinktiniai raštai*. Vertė: R. Pavilionis. Vilnius: Mintis. 1995.
24. *Wittgenstein's Lectures and Conversations on Aesthetics, Psychology, and Religious Belief*. Ed. Cyril Barret. University of California press, 1967. P.1-40.